

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hâtırâtı Işığında Mesnevîhân Selânikli Mehmed Es'ad Dede ve Mesnevî-i Şerîf Şerhi

Dr. Semih CEYHAN
TDV İSAM

“Mehmed Es'ad Dede şu ârif sözüyle hareket ederdi:

“*Hak ile deli divâne, Hz. Muhammed (a.s.) ile ayık ve aklı başında ol!”*

Tâhirü'l-Mevlevî (Olgun)²⁶³

Osmanlı'nın son devrinden bir sûrette günümüze intikal eden mesnevîhânlık geleneğinin XIX. asrın sonundaki mühim halkalarından biri mesnevîhân ve *Mesnevî* şârihi Selânikli Mehmed Es'ad Dede'dir (1259/1843-1329/1911). Hakkındaki en mufassal bilgi kaynaklarından birisi talebesi Hüseyin Vassâf'ın h. 1339'da (1920) derlediği *Es'adnâme* (Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 2324/II, 114 shf.) adlı biyografik eserdir. Vassâf, Dede merhûm hakkında hem kendi hem de diğer talebelerinin hâtıralarına bu kitabında yer vermiştir.²⁶⁴ *Es'adnâme*'de yer alan hâtıratlardan biri Tâhirü'l-Mevlevî'ye (1294/1877-1370/1951) aittir. Tâhir Bey'in hatıraları Mehmed Es'ad Dede'nin Fâtih Câmii'nde verdiği *Mesnevî* takrîrleri, mesnevîhânlığı, mesnevîhânlığın ve kâri-i *Mesnevî*'nin ne olduğu, Çayırılı Medresesi'nde Farsça tasavvuf eserleri üzerinden verdiği dersler, hac ziyâreti ve sûfi meşrebi hakkında değerli bilgiler içermektedir. Hâtırat önce Hüseyin Vassâf'ın talebi üzerine *Es'adnâme*'de bir mektup sûretinde yayınlanmış²⁶⁵, daha sonra Tâhirü'l-Mevlevî'nin çıkardığı *Mahfil* mecmûasının h. 1342 ve 1343 yıllarına ait çeşitli sayılarında parça parça neşredilmiştir.

263 Tâhirülmevlevî, “Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat”, *Mahfil*, V/59, s. 218.

264 *Es'adnâme*'de Ahmet Avni Konuk, Tâhirü'l-Mevlevî, Abdülbâki Baykara, Ahmet Remzi Akyürek, Kasımpaşa Mevlevîhânesi Şeyhi Seyfeddin Dede, İhtifâlcî Mehmed Ziya Bey, Abdurrahman Adil Eren, Hulûsîzâde Osman Nûri Bey ve Tabir Ağa Tekkesinden Uşşaki Seyyid Hafız Tahsin Efendi, Mehmed Cemâl Beyin hâtıralarını içeren mektupları vardır.

265 Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme* (Mevlevî Tâhir Bey'in Makâle-i Mufassalı), s. 69-85.

Bu yazıda Tâhirü'l-Mevlevî'nin hâtîrâtı ışığında Mehmed Es'ad Dede'nin tasavvufî hayatı, meşrebi, eserleri, *Mesnevî*'nin ilk 360 beytine yaptığı şerh, *Mesnevî* takrîrleri, Tâhirü'l-Mevlevî ile yaptığı hac ziyâreti hakkında bilgiler verilecektir. Yazının ekler kısmında Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Musavver Dâiretül-Maârifte* yazdığı “Mehmed Es'ad Dede” maddesi (Ek I), *Mahfil* dergisinde neşrettiği hâtîralarının günümüz harflerine aktarılmış metni (Ek II) ve Hüseyin Vassâf'ın *Es'adnâme*'de Tâhirü'l-Mevlevî'nin hâtîrâtını içeren mektuba verdiği cevâbnâme (Ek III) ilâve edilmiştir.

1. Mesnevîhân Mehmed Es'ad Dede'nin Tasavvufî Hayatı ve Meşrebi:

1.1. Tasavvufî Hayatı:

Mehmed Es'ad Dede, Selânik'te “Paşâral” adıyla meşhur, sonradan Yahudilikten ihtidâ ile müşerref olmuş dünyalığı zengin bir âileye mensuptur.²⁶⁶

Tüccâr Recep Efendi ile Hânuş Hanım'ın sulbünden h. 1259 (1843) yılında âlem-i şehâdete teşrif ederler. Kendisinden *Mesnevî* ve *Fusûs* ile Celâleddin Devvânî'nin *Zevrâ ve Havrâ*sını okuyan Abdülbâkî Baykara Dede (ö. 1353/1935), Es'ad Dede'nin zâhirde memleketi Selânik olmakla birlikte “*Men ez iklim-i bâlâyem sırr-ı âdem nemidârem/ Ne ez-âbem ne ez-hâkem sırr-ı âdem nemidârem*”²⁶⁷ beytinin işaret ettiği üzere asıl vatanının âsumân-ı hakikat olduğu gerçeğini ifade eder.²⁶⁸

Mehmed Es'ad'ın tasavvufa teveccüh etmesine sebep, bülûğa ermeden önce müşâhede ettiği bir vâkıasında düştüğü kuyudan Hz. Peygamber'in yed-i saâdetiyle kurtulmasıdır.²⁶⁹ Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre bu rüya Dede'ye sahîh bir

266 Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme*, s. 3; Tâhirülmevlevî, “*Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtîrat*”, *Mahfil*, III/35, İstanbul 1342, s. 171; a.mlf., “*Es'ad Mehmed Dede*”, *Musavver Dâiretül-Maârif*, İstanbul 1323, II, s. 1378-1379. Abdurrahman Adil Eren, *Yahudi asıllı ecdâdının h. (1078) 1667-68 yılından sonra ihtidâ ettiğini ileri sürmektedir. Hüseyin Vassâf, Es'adnâme*, s. 108. *Es'ad Dede'nin soyu günümüzde Bezenler tarafından devam ettirilmektedir. Es'ad Dede isminin günümüzde bazı yazarlarca dönme ve sabaist olduğuna dair iddialar, ecdâdının XVII. Asırda müslüman asiliyyetine geri dönme-si gerçeği, O'nun dîni hayata yapmış olduğu hizmetler ve irşâdî nazar-ı itibâra alındığında Dede merbûma yönelik muteber olmayan ithâmlardan başka bir şey değildir.*

267 “Ben yüceler iklimindenim, âdemin sırrına sâhip değilim. Ne sudan ne topraktantım. Âdemin sırrına sâhip değilim.”

268 Mustafa Erdoğan, *Meşrutiyetten Cumhuriyete Bir Mevlevî Şeyhi: Abdülbâkî Baykara Dede, Hayatı Şahsiyeti Eserleri ve Şiirleri*, İstanbul 2003, s. 375.

269 Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ I (baz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz)*, İstanbul 2006, s. 402.

akide hamletmiştir. Kendisine yüklüce dünya malı miras kalmasına rağmen dervişliği ve ilim tahsilini tercih eder. Hatta kitapçılara borcu olduğu zaman manifatura tüccarlığı yapan diğer kardeşlerinden borç ister hâle düşmüştür.²⁷⁰ Selânik'te Mâliye Kalemî'nde memurluk vazifesini deruhte ederken özel hocalardan da Farsça dersleri alır. Tasavvufî hayata Selânik'te Bedevî şeyhliği yapan Osman Efendi'ye intisapla dâhil olur. H. 1280'de (1863) manevî işaretlerin sâikiyle dâru'l-hilâfe İstanbul'a hicret eder. Fatih'te günümüzde otopark olarak kullanılan Çayırılı Medresesi'ne yerleşir.²⁷¹ Bu esnada Hoca Şevket Efendi ve Gelibolulu Âdil Efendi'den arapça ile farsça tahsilini ikmâl eder.²⁷² Medresenin yanması sebebiyle bir yıl kadar Ali Behçet Efendi'nin postnişinlik yaptığı Tâhir Ağa Tekkesinin hücrelerinde kaldıktan sonra tekrar tamir edilen Çayırılı Medresesi'ne geri döner. Fatih Câmii'nde muhaddis Şeyh Şetvan'dan *Buhâri-i Şerîf*, Hoca Abdülkerim'den *Şerb-i İşârât*, Şeyh Temîmî'den *Mutavvel* okuyarak nazârî ve şer'î ilimlerde yetkinlik kesbeder.²⁷³

Mehmed Es'ad Dede'nin âhir ömrüne değin hizmet ettiği Mevlevîlik yoluna intisabı Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Ebu'l-Kemâleyn²⁷⁴ Osman Selâhaddin Dede eliyledir. O'ndan *Mesnevî* ve *Fusûsül-hikem* okur. Tarikat zevkini ziyâdeleştirir. *Fütûhât* dersini Tunuslu Şeyh Mustafa Efendi'den alır.²⁷⁵ Os-

270 Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, "Mehmed Es'ad Dede Hayatı, Eserleri ve Şiirleri", *Journal of Turkish Studies-Ağâh Sırrı Levend Hatıra Sayısı*, Harvard University 2000, vol. 24/1, s. 245.

271 Sarvaş Barkçin, *Abmed Avni Konuk*, İstanbul 2009, s. 204.

272 Tâbirülmevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, III/35, s. 171.

273 Cemal Kurnaz- Mustafa Tatçı, "Mehmed Esad Dede", *DİA*, XXVIII, 469.

274 İhtifâlcî Mehmed Ziya Bey'e göre "Ebu'l-Kemâleyn" nisbesinin verilme sebebi şudur: "Hem sâlifü'z-zikr Hemdem Çelebi hem de ekâbir-i dervişândan ve pederleri Şeyh Abdülbâki Efendi merbûmun hulefâsından Sâdık Dede'den abz-ı tarik buyurmuş olduklarına işaretler." a.mlf., *Yenikapı Mevlevîhânesi* (baz. Murat A. Karavelioğlu), İstanbul 2005, s. 134, dpt. 48.

275 Tunuslu Şeyh Mustafa Efendi Şâzeli şeyhi ve muhaddistir. Osman Selâhaddin Dede'den te-berrûken Mevlevî hilâfetnâmesi almış, bunun mukâbelesinde Dede'ye Şâzeli hilâfetnâmesi takdim etmiştir. Osman Selâhaddin Dede'ye hadis, Mehmed Celâleddin Dede'ye *Fütûhât* okutmuştur. *Fütûhât* derslerine Tâbirül-Mevlevî de katılmıştır. Ramazan aylarında Fâtih Câmii'nde hadis dersleri vermiştir. Mevlevîlik hakkında Arapça bir kitâb kaleme almıştır. Kitapta *Fütûhât*'taki (فرفر لا طيقس) [Sakitül-Refref] ve (شرع لا طيقس) [Sakitül-arş] tabirlerinin Sultânul-ulemâ Muhammed Bahâüddin Veled ile Mevlânâ Celâleddin Rûmî hazretlerine işaret ettiğini yazar. Bk. Tâbirülmevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, IV/41, s. 90. Tunuslu Şeyh Mustafa Efendi'nin bahsettiği bu şahıs, İbnül-Arabî'nin Konya'da "Sakitül-Refref b. Sâkitül-Arş" adında gördüğü kimsedir. Bu kişi aded ricalindedir. Fârisidir. Hakkınaaki âyet "ve'n-necmi izâ bevâ" âyetidir. Daima kendisi ve rabbiyle meşguldür. Azîm bir hale sahibidir. İnkisâr ehlidir. Bu halde iken görülmesi kişide tesirler bırakır. Çokça hayaldür. Marifetlerde dil sabibi-

man Selâhaddin Dede'ye intisâbından sonra şeyhinden aldığı izin ile Eskişehir Mevlevihânesi şeyhi Hasan Hüsnü Dede'nin yanına *Mesnevi* okumak üzere gider.²⁷⁶ Hasan Dede kendisine Mevlevî hilâfetnâmesi ile *Mesnevi-i Şerif* icâzetnâmesi vermiştir. Osman Selâhaddin Dede'nin müridi bestekâr Zekâî Dede'den de müstefid olmuştur. Mevlevîlik hâricinde Çiştîyye, İdrîsiyye ve Şâzelîyye tarikatlarından da icâzetnâme sâhibidir. Çiştîyye'yi Hindistanlı *Mesnevi* şarîhi Şeyh İmâdullah Tehânevi'den (ö. 1899),²⁷⁷ İdrîsiyye'yi İsmâil Nüvvâb'tan²⁷⁸, Şâzelîliği Tunuslu Şeyh Mustafa Efendi'den alır. Osman Şems Efendi kendisine Nakşî, Kâdirî ve Halvetî-Şa'bânî icâzeti tevdi' etmiştir. Sühreverdiyye ve Cezûliyye tarikatlarına da nisbesi vardır. Halep ulemasından Yâsin Efendi'nin Tâhir Ağa dergâhındaki ikâmetleri sırasında Ekberîyye mektebine intisâbını takviye eder.²⁷⁹ Tarikatta istidâdı oldukça yüksek bir zâttır Es'ad Dede.

İlim tahsil ettiği Fâtih'teki Çayırılı Medresesi'nde uzun yıllar ikâmet etmiş,

dir. Bk. <http://www.ibnalarabi.com/maktaba/viewshams.asp?pid=300> İbnül-Arabi bu şahsı Konya'da görmüştür. O'nun Konya'ya gelişi b. 602 Şevval (1205), Konya'dan ayrılıp Malatya'ya dönüşü ise 9 Rebiülevvel 602 tarihidir. Mevlana'nın doğumu 6 Rebiülevvel 604'tür. Buna göre Tunuslu Şeyh Mustafa'nın [Sakitül-Refrêf] tabirini Babâ Vele'de, [Sakitül-arş] tabirini de Mevlânâ'ya tevcih etmesine ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

276 Tâbirülmevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, III/35, s. 171

277 Hint asıllı İmâdullah Tehânevi, genç yaşlarda tasavvufa ilgi duyarak Nakşibendi-Müceddidi şeyhi Şah Nâsrüddin'e intisab ettikten bir süre sonra Çiştîyye tarikatının Sâbirîyye kolu şeyhlerinden Miyancıyü Nür Mubammed Cibencehâveni'ye biat etti ve halifesi oldu. Hindistan'da irşad faaliyetlerinde bulunduğu esnada İngiliz işgaline karşı mücadele etti. 1859'da Hicaz'a giderek Mekke'de mücâvir oldu. Ümmi olduğu halde *Mesnevi*'ye şerh yazmıştır. Es'ad Dede Tehânevi'ye intisâb etmiş, uzun yıllar dervişliğini yapmış, yanında halvete girmiş, halifesi olmuş ve Ziyâül-Kulüb adlı farsça eserini tercüme etmiştir. Şeyh İmâdullah'ın hayatı ve Eserleri için bk. İmâdullah Tehânevi, *Kalplerin Işığ-ı Ziyâül-Kulüb Tercümesi* (trc. Mehmed Es'ad Dede) (baz. Adnan Kaya), İstanbul 2007, s. 11-16. Tâbirül-Mevlevî ile Mehmed Es'ad Dede ileride zikredileceği üzere birlikte yaptıkları bac esnasında Şeyh İmâdullah'ı ziyaret etmişlerdir. Bk. Tâbirül-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, V/59, s. 219-220.

278 Şeyh İsmâil Nüvvâb, Hint ulemâsından ve İdrîsiyye tarikatı meşâyihindedir. Hâce Rahmetullah'ın damadı olup Mekke'deki Süleymaniye medresesinde müderrislik yapmıştır. Mehmed Es'ad Dede ile Tâbirül-Mevlevî'nin birlikte yaptıkları bac esnasında onlara teberrüken İdrîsi tehlili telkin etmiştir. Bk. Tâbirülmevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, V/59, s. 219. Öte yandan Şeyh Nüvvâb'ın İstanbul'a bir gelişinde onun emri ile medresedeki hücresinde halvete girmiştir. İsmail Nüvvâb'ın oğlu Mubammed b. İsmail Nüvvâb'ın vâhdet-i vücûda dair Arapça Mir'âtü's-şübûd li-Seyyidül-vücûd adlı eseri Giritli Ahmet Muhtâr Efendi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1311).

279 Hüseyin Vassâf, Es'adnâme, s. 5.

Davudpaşa ve Aksaray'daki Mahmûdiye Rüşdiyelerinde, Nümûne-i Terakkî Mektebi'nde seyyar farsça hocalığı yapmış; Tâhirü'l-Mevlevî'nin ifâdesiyle İstanbul halkından çoğunun farsça muallimi olmuş, Çayırılı Medresesindeki odasında, bazı mescidlerde ve Kasımpaşa Mevlevihânesi'nde *Mesnevî*, *Hâfız Divânı*, *Gülistân*, *Pend-i Attâr*, *Arûz-i Endelûsî*, *Kaside-i Sülûkiyye-i Hakânî*, *Kaside-i Tâiyye ve Hamriyye*, *Rubâiyyât ve Levâiyih-i Câmî*, *Zevrâ ve Havrâ*, *Fusûs'ul-hikem*, *Risâle-i Sipehsâlâr ve Gülşen-i Râz* gibi tasavvuf kitaplarını takrîr etmiştir. Bu kitapların önemli bir kısmının aynı zamanda hâfızıdır. Sadece farsça manzûm eserler değil, İbn Farız'ın arapça *Divan*'ından üç bin beyit hemen okuyabilecek kadar ezberindedir. Ömr-i âhirinde kendisindeki hâfıza gücünün sebebi sorulduğunda şu cevabı verir: "Gençken hâfızam daha kuvvetli idi. Şimdi hastalık sebebiyle vücudumda za'fiyet peyda oldu. Hâfızayı kuvvetlendirmek için balık yememek ve cünûb iken yemek yememek gibi otuz şarta riâyet lâzım. Fakîr bu mücâhede sayesinde hafızayı güçlendirdim. Ancak bu şartlara riâyet oldukça güçtür."²⁸⁰

Önde gelen talebeleri arasında Abdülbâki Baykara Dede, Tâhir Ağa Tekkesi Uşşâkî Şeyhi Ali Behçet Efendi, Ahmet Avni Konuk, Hüseyin Vassâf, Beşiktaş Yahya Efendi Dergâhı son şeyhi Abdülhay (Öztoprak) Efendi, Mehmed Akif Ersoy ve Tâhirü'l-Mevlevî sayılabilir. Şeyhlere hocalık yapması onun manevî ve ilmî derecesinin ulviyyetine işaret eder. Yaklaşık otuz sene Fâtih Câmii'nde *Mesnevî* ve *Sipehsâlâr* dersleri vermiştir. *Mesnevî* derslerinin takipçilerinden Tâhirü'l-Mevlevî'nin Yenikapı şeyhi Mehmed Celâleddin Dede eliyle Mevlevîliğe intisâbına vesile olmuş ve O'na h. 1310'da "mesnevîhânlık pâyesi" tevcihini gösteren bir de icâzetnâme vermiştir.²⁸¹ Bu pâye Tâhirü'l-Mevlevî'den merhûm Şefik Can Dede'ye (1909-2005) intikâl etmiştir.²⁸² Tâhirü'l-Mevlevî

280 Savaş Barkçin, *Ahmed Avni Konuk*, s. 389-390 (Ek: *Ahmed Avni Konuk'un Es'adnâme'de yer alan Mehmed Es'ad Dede'ye dair mektubu*).

281 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mabfil*, IV/46, s. 184.

282 *Mesnevîhânlık zincirinin Mehmed Es'ad Dede-Karabısarlı Ahmed Efendi-Tâhirü'l-Mevlevî-Şefik Can şeklindeki sürekliliği için bk. Şefik Can, "Yenikapı Mevlevîhânesi'nin En Son Mesnevîhâni Tâhirü'l-Mevlevî", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 1996, II/2, s. 97-102. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mesnevî kültüründen istifâde eden diğer şahıslar şunlardır: Muzaffer Ozak, Mehmet Akif Ersoy, Mahmut Sâmî Ramazanoglu, Münnevver Ayaşlı, Hasan Âli Yücel vs. Şefik Can'ın vafettiği üzere başlarda sadece Mevlevîhânelerde icra edilip daha sonraları Dârül-Mesnevî ve selâtin câmilere de taşınan icâzet sistemi-ne dayalı geleneksel mesnevîhânlık müessesinin Cumhuriyet öncesindeki son mümessillerinden biri Tâhirü'l-Mevlevî'dir. Bk. Şefik Can, *Mevlânâ İle Bir Ömür (konuşan: Sezai Küçük)*, İstanbul 2008, s. 24. 1925'teki tekke ve zâviyelerin kapatılmasıyla bu müessese de diğerleri gibi inkıtâyâ uğramıştır. Ancak Mesnevî okumak ve okutmak Cumhuriyet sonrasında bugünlerde değin özel meclislerde devam etmiştir. Şefik Can merhûmun*

ile gerçekleştirdiği h. 1312'deki hac ifâsından sonra Yenikapı Mevlevîhânesinde hücrenişin olmuş, h. 1324'deki (1906) Mevlevîhâne yangınından sonra tekrar Çayırılı Medresesi'nde kalmaya başlamış, vefatından iki sene evvel Çelebilik makamınca Kasımpaşa Mevlevîhânesi mesnevîhânlığına tayin edilmiştir.

Mehmed Es'ad Dede, 13 Şaban 1329 (9 Ağustos 1911) tarihindeki vefatını daha önceden “Celâl tecellileri cemâle münkalib olmaya başladı” sözüyle ihvânına ihbâr eder. Ruhunu teslim edeceği sırada varlığının fâniliğine işâreten Mevlevîyye usûlü üzere ellerini “lâ” şeklinde kavuşturur, son nefesini “hû” niyâzıyla verir.²⁸³ Vefatının akabinde önce Kasımpaşa Mevlevîhânesi hazîresine defnolunmuş, daha sonra kabri Abdullah Salâhî Uşşâkî ve Hüseyin Vassâf gibi büyük zevâtın merkad-i şeriflerinin bulunduğu Fatih-Balat'taki Tahir Ağa Tekkesi hazîresine nakledilmiştir. Mezar kitâbesine şu beyitler nakşedilmiştir:

Mesnevîhân kenz-i esrâr-ı hikem Es'ad Dede

Âlem-i devrânda dervîş-i hümâ-pervâz idi

Feyz-i nutkun abz edenler söyledi târihini

“Gitti sûy-i lâ-mekâna nâsîb-i mümtâz idi”²⁸⁴

1.2. Zâhiri ve Bâtınî Meşrebi:

Mehmed Es'ad Dede, orta boylu, bedenen nahîf, kumral sakallı, temizlikte titiz, dâima sikke ve abâ ile gezen, tarikat âdâbına riâyetkâr, latifeli, hazırcı cevap, gü-leryüzlü, ahde vefâkâr, çocukla çocuk, büyükle büyük olmasını bilen, mütevâzi, hâlini gizleyen, muhâtabı dikkate alan, ilmini kabiliyetli kimseden esirgemeyen ve böyle davranmalarını talebelerine dâima vasiyet eden, öğretme aşkı had safhada, dili kalbine mutâbık, hissi hilâfına söz söylemekten uzak, dinde azîmet ehli, dostlarına kolaylık sağlayan, tasavvufta rûsûh sâhibi bir ârif-i kâmil ve merd-i ilâhidir. Meşrepleri Hz. Pir Mevlânâ Celâleddîn-i Rumi meşrebidir.

mirası talebelerinden Hayat Nur Artıran Hanımefendi tarafından devralınmıştır. Şefik Can Uluslararası Mevlânâ Eğitim ve Kültür Derneği bu mirası tanıtmak için faaliyetlerde bulunmaktadır.

283 Savaş Barkın, *Ahmed Avni Konuk*, s. 385 (Ek). *Mehmed Es'ad Dede, daha yaşarken ölüm ilanı verilen kimselerdendir. Dede Hicaz'da iken 2 Ramazan 1901 tarihli Tercüman-ı Ahvâl gazetesini O'nun Hicaz'da vefât ettiğini haber verir okurlarına. Dede, haberin düzeltilmesi maksadıyla hemen bir tekzib gönderir gazeteye ve hâlihazırda ber-hayât olduğunu bildirir. İbnül-Emin Mahmud Kemâl İnal, Son Astr Türk Şairleri, İstanbul 1969, s. 329.*

284 *Tâbirül-Mevlevî, “Es'ad Mehmed Dede”, Musavver Dâiretül-Maârif, s. 1378.*

Hız. Hüdâvendigâr'dan bir nutk-1 şerifinde şöyle himmet taleb eder:

Kalmışım çâh-1 masiyette esir

Tut yedim yâ Cenâb-1 Mevlânâ

Olursan bâb-1 Mevlânâ'da kıtmîr

Girersin Es'adâ bâğ-1 cinâne

Hâk-1 pâ-y-1 Hazret-i Monlâ-yı Rûm

Tütyâdır çeşm-i cânâ bî-gümân

Dergâb-1 lütfun penâh et Es'adâ

Bulasın dünyâ vü ukbâda emân

Kevnî kerâmetleri setredip ilmî kerâmetlerini izhâr ederlermiş.²⁸⁵ Sünnet-i seniyyeye tâbi olmakla beraber tasassuptan sakınırlarmış. Hız. Peygamber'in, bir hediye geldiğinde orada bulunanlarla paylaşma âdetine imtisâlen kendisine gelen hediyeleri misafirleriyle paylaşır, namazını Hız. Peygamber gibi kaba hasır üzerinde eda edermiş.²⁸⁶ Tâhirü'l-Mevlevî ile yaptığı hac ziyâretinde Medîne-i Münevvere dışındaki bir kubbenin önünde Peygamberimizin ok atışı ve koşu yaptığı yerde muhammedî sünnete ittibâen Tâhirü'l-Mevlevî ve yol rehberiyle at yarışı yapmış, Karadağ revolveri denilen silahla atışlarda bulunmuştur.²⁸⁷ Ebû Hüreyre yolunda hücrelerinde iki kedi beslemiş, birisinin Hız. Peygamber'in cinnî sahabesi olduğunu öğrenince kendisini nükte yollu tâbiünden, talebelerini de etbau't-tâbiünden addetmiştir.²⁸⁸

Tâhirü'l-Mevlevî'nin naklettiği bir nutkunda Es'ad Dede tasavvufî tavrını şöyle dile getirir:

Tekye-i zühbâdî ettim cust-u cû

Bulmadım ezhâr-1 aşktan zerre bû

Rindler meyhâne-i vîrânede

285 Kevnî ve ilmî kerâmetleri hakkında bk. Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme*, s. 56-58; 60-64.

286 Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme (Dede hazretlerini şeriat-ı mutabharaya riâyetleri)*, s. 64.

287 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, V/59, s. 218.

288 Savaş Barkçin, *Ahmed Avni Konuk*, s. 380-381.

Tuttu feryâdı cihâmı sû be-sû

Cân fedâ etmek gerektir Es'adâ

Cân ile cânân olunca rûb-be-rû

Allah'dır ancak ma'budun bi'l-hak

Ma'bûdun bi'l-Hak Allah'dır ancak

Olma mukayyed terk et sivâyı

Olmak dilersen insân-ı mutlak²⁸⁹

Aşk ve vahdet-i vücûd vâdisinde güzêrân etmiştir. Şu iki beyti buna şâhiddir:

Aşkdır zerre-i nâcîze veren sûret-i cân

Aşkdır cânı eden vâkıf-ı sırr-ı cânân

Müstefâd-ı Hak vücûd-i mâsivâ

Kim vücûdun aynıdır ancak Hüdâ²⁹⁰

Abdûlbaki Gölpinarlı'ya göre zamanında bazı Mevlevilerce kutup sayılmıştır Es'ad Dede.²⁹¹ Gerek meclisinin herkese açık olması gerek bir çok tarikattan el alması (câmiu't-turuk) sebebiyle kendisine "Câmi" ism-i şerifinin mazharı nazarıyla bakılmıştır.²⁹²

Hıristiyan bir âlimi anında ilzâm edecek derecede dinde ve ilimde kuvvetlidir. Abdülvâhid Çelebi bu sebeple O'nun allâme tâcı ile evliya ve mesnevîhânlara mahsûs beyaz destâr sarınmasına izin vermiş; Abdülhalîm Çelebi de Mevlevilere ait kafesi destar kuşanmasını istemiştir.²⁹³ Sikkesini Es'ad Dede'nin tekbirlediği Ahmed Avni Konuk'un söylediği üzere huzûr-i şerifleri marifet mektebidir.

289 *Tâbirül-Mevlevî, "Es'ad Mehmed Dede", Musavver Dâiretül-Maârif, İstanbul 1323, II, s. 1378.*

290 *Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz, "Mehmed Es'ad Dede Hayatı, Eserleri ve Şiirleri", s. 261; 275.*

291 *Abdûlbâki Gölpinarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik, İstanbul 1953, s. 410.*

292 *Nesrin Öktay, Muhammed Es'ad Dede ve Mesnevî Şerhi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 33.*

293 *Necati Elgin, "Mesnevîhân Mehmed Es'ad Dede", Mevlânâ Güldestesi, Konya 1965, s. 68.*

Talebeleri yeni bir şey öğrenmeden meclislerini terketmez, meclise melâl geldiğinde hikmet-âmiz hikâyeler naklederlermiş. Okuttuğu eserlerden talebelerine icâzetnâmeler vermiştir. *Mesnevî*'nin ve *Fusûs*'un en gâmiz inceliklerine vâkif, açık beyânât ile şerhederlermiş. *Fusûs* şârihi Ahmet Avni Konuk kendilerinden *Fusûs*'un Âdem fassını Sofyalı Bâli şerhi üzerinden okumuştur.²⁹⁴

Es'ad Dede zikir meclislerine meftûn, erkân-ı tarikata riâyette çok titizdir. Tâhirü'l-Mevlevî, üstâdının bu hassâsiyetinden hac yolculuğu sırasında Mısır'da gerçekleşen şu olayı zikrederkenbahseder: "Dede, Kâhire'ye varınca kadar destârlı sikke ile yolculuk etmişti. Kâhire'ye varınca sikkesini çıkardı ve destârını çözmeye başladı. Bunun sebebini sordum. Şu cevabı verdi: Mevlevîhâneye gideceğiz. Postnişin olmayan bir mevlevî, destârlı sikke ile Mevlevî tekkesine gidemez. Tarikat âdâbına aykırıdır."²⁹⁵

Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre Es'ad Dede'nin bir çok şiiri olduğu halde kendisine "şâir" nisbesi verilmesi sezâ değildir. Edebiyat kâidelerini ve şiir nazariyesini pek iyi bildiği ve öğrettiği halde bunlarla mukayyed olmayan bir kişiliğe sahiptir. Şayet farsça veya arapça bir şiiri tercüme ya da manzum bir beyti fem-i muhsininden izhâr edecekse hiç bir tekellûf ve zorlama olmaksızın beyitleri dile getirmesi şâyân-ı hayrettir.²⁹⁶

Tâhirü'l-Mevlevî, mübâheseden de hoşlanmayan hocasının farsça ve arapçayı çok iyi bildiği halde konuşmadığını, arapça başladığı bir sözü farsça, farsça başladığı bir ifâdeyi türkçe ile tamamladığını, bunun da tebessüm peydâ ettiren bir hal meydana getirdiğini söyler. Tâhir Dede bu manzara karşısında Türk ulermasını İslam âlemine yabancı bırakan en mühim âmilin konuşma derecesinde lisân bilmemek olduğunu, memlekette ilim müntesiplerine ve tâliplerine arapça, farsça ve urduca dillerini sadece nazârî planda değil amelî ve pratik seviyede de okutulmasının elzem olduğunu tenbihler.²⁹⁷

Es'ad Dede bir kitap âşığıdır, lügâtlere düşkündür. Ahmet Avni Konuk'a sahaflarda gördüğü tüm sözlükleri muhakkak satın almasını tavsiye eder. Kazandığı maaşını ekseriyetle kitaplara sarfetmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî, hocasıyla birlikte Kâhire'de iki büyük sandık alacak hacimde kitap aldıklarını hâtıratında

294 Savaş Barkçin, *Ahmed Avni Konuk*, s. 389 (ek).

295 Sadeleştirerek verdiğimiz metnin orijinali için bk. Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, IV/46, s. 184. Bundan sonraki orijinal metinler sadeleştirilerek aktarılacaktır.

296 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, III/39, s. 49.

297 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, V/50, s. 31.

nakleder.²⁹⁸ Sâhip oldukları kitapların bir kısmını Sahaflar çarşısında satmış, yedi yüz cild kitabını Beyazıt Umûmî Kütüphanesi'ne bağışlamış, iki bin civarında kitabı da Yenikapı Mevlevihânesi yangınında küllere karışmıştır.²⁹⁹ Kitapları şeyhi İmdâdullah Tehânevî'ye olan muhabbetine perde olmamış, onu görmek için mangıra ihtiyacı olduğunda bazı kitaplarını satmış ve Hicaz yollarına düşmüştür.

Seyahat etmeyi evliyayı ziyaret etmek için vesile ittihaz eder. Mevlânâ, İbnü'l-Arabî, Ahmed Bedevî, Bûsîrî, İmâm Şâfiî, İbnü'l-Fârız gibi İslam Medeniyetinin öncü şahsiyetlerine misafir olmuştur. Nişancılıkta da mâhirdir. Çengelköy'de Selânikli Sermet Paşa yalısının müdâvimlerinden olup, Cuma günleri burada ihvânıyla atış talimleri yapmayı adet edinmiştir. Es'ad Dede bir çay ve kahve tiryakisidir. Omzunda asılı duran zenbilinde kitaplar, çeşitli kahveler vs. bulunur. Bir yere gideceği zaman sıcak çay şişesini de beraberinde taşır ve dost meclislerinde çay ikramı yapar.³⁰⁰

Kendi dönemlerinde hız kazanan İttihatçıların başını çektiği modernleşme hareketini Ahmed Midhat Efendi'nin şahsında tenkidden âzâde kalmamış, bizâtihi hayatı ve tavriyla kadim geleneğe sahip çıkmış, talebelerine de bunu benimsetmeye çalışmıştır.³⁰¹

2. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Mehmed Es'ad Dede'ye dair Hâtırâtı:

Girişte de zikrettiğimiz üzere Tâhirü'l-Mevlevî'nin Es'ad Dede'ye dair hâtıraları Hüseyin Vassâf'ın talebi üzerine önce bir mektup sûretinde *Es'adnâme*'de yayınlanmış³⁰², sonra *Mahfil* mecmûasının³⁰³ çeşitli sayılarında bu mufassal mektup parça parça neşredilmiştir.³⁰⁴ Mecmuadaki hatıra yazılarının adedi 10'dur.

298 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, V/50, s. 31.

299 Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliyâ* I, s. 403.

300 Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme*, s. 108.

301 Savaş Barkçin, *Ahmed Aveni Konuk*, s. 205; 395 (ek).

302 Vassâf mektubun başında şöyle demektedir: "Dede hazretlerinin tilmizlerinden ve urefâ-yı hulefâ-yı Mevleviyye'den Mehmed Tâhir Dede Efendi tarafından mürâcaat-î âcizânem üzerine basılan ve bi'l-münâsebe *Mahfil* risâlesinde neşr olunan makâle-i mufassaladır." Hüseyin Vassâf, *Es'adnâme*, s. 69.

303 *Mahfil* dergisi hakkında bk. Atillâ Şentürk, *Tâhirü'l-Mevlevî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1991, s. 31-35.

304 Atillâ Şentürk, *Tâhirü'l-Mevlevî'nin mektubunun hülâsasının Es'adnâme'nin Süleymaniye Ktp.'deki (Yazma Bağışlar 2098) müellif hattı müsveddesinde –tebyiz edilecek nüshaya tamamının yazılacağı kaydıyla dercedildiğini, Tâhirü'l-Mevlevî'nin sonradan bu mektubu *Mahfil*'de neşrettiğini söylemektedir. Bk. Atillâ Şentürk, *Tâhirü'l-Mevlevî*, s. 4, dpt. 13.*

Son yazının tetimme tarihi 12 Şa'bân 1341'dir (30 Mart 1923).

Hâtîrâtın iki önemli kısımdan teşekkül ettiği söylenebilir: 1. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Es'ad Dede'nin Fâtih Câmii'ndeki *Mesnevî*, Çayırılı Medresesindeki Farsça derslerine katılması; 2. Birlikte gerçekleştirdikleri hac seyahati.

Hâtîrât, Tâhirü'l-Mevlevî'nin Es'ad Dede hakkındaki ikinci çalışmasıdır. İlk çalışma, Kanaat Kütüphanesinde neşre başlanıp I. Dünya savaşının ortaya çıkmasıyla eksik kalan *Musavver Dâiretül-Maârif*'in elif-sin faslına muhtasarca yazdığı "Esad Mehmed Dede" maddesidir.

2.1. Mehmed Es'ad Dede'nin *Mesnevî* Dersleri ve Mesnevîhânlığı:

Neseben ve fitraten Mevlevî³⁰⁵ olan Tâhirü'l-Mevlevî, Bâb-ı Seraskeri'deki vazifesinin yanısıra Fâtih Câmii dersiâmlarından Câmî imâmı Filibeli Mehmed Râsim Efendi'nin (ö. 1356/1937) Avâmil şerhi Adalı derslerine devam eder. Bu esnâda kendi kendine Farsça çalışır.³⁰⁶ *Hâfiz Divân*'ından yaptığı manzûm bir gazel tercümesini Fâtih Câmii'nde *Mesnevî* dersleri veren Es'ad Dede'ye gösterir. Bundan sonrasını Tâhirü'l-Mevlevî şöyle anlatır: "Fâtih Câmî Şerîf'ine gittim. Zaman Ramazan idi. Merhûm üstad ise ikindi namazından sonra Câmiiin Akdeniz cihetinde ve şimdi Sofu Süleyman Efendi'nin vaaz ettiği yerin üst tarafında *Mesnevî-i Şerîf* okutuyordu. Dersin tamamlanmasından sonra cemaat dağıldı. Üstâdın mübârek elini öptüm. Manzûm tercümeyi tashih etmesini rica ederek takdîm ettim. Hazret, verdiğim varakları gözden geçirdi. Matla' beytinin uzak delâletinden Hâfiz'in hangi gazelini tercüme etmek istemiş olduğumu anladı. Çünkü bilâhare öğrendiğime göre gayb lisânıyla söylenmiş *Hâfiz Divânı* ezberinde idi. Direğin dibine oturdu. Ben de karşısına diz çöktüm. Beni teşvik ve taltif edici bazı sözlerden sonra o gazeli beyit okuyup izâh etti ve derse devam etmem hakkında nasihatlerde bulundu. Ertesi gün Hint baskısı bir *Mesnevî* alıp Fatih Câmî Şerîf'ine gittim. Dersten sonra beni çağırды ve elime bir kâğıt uzattı ki "Menem ki küşe-i meyhâne" gazelinin manzûm tercümesi idi. Elini öpüp ayrıldım. Tercümeyi tam bir dikkatle okudum. Bunda da zihâf ve imâle eksiklikleri bulunmakla beraber mâna itibâriyle benimkinden bambaşka bir şeydi. Yani aslın meâlî tamamıyla naklolunmuştu. Şunu da arze-

305 Tâhirü'l-Mevlevî'nin babası Mustafa Saffet Bey'in ana tarafından dedesi Sultan Abdülmecid'in bat hocası Mehmed Celâleddin Tâhir Efendi'dir. Mehmed Celâleddin Tâhir Efendi'nin kerimesi Afife Şefika Hanım ise Osman Salâhaddin Dede ile sütkardeştir. Tâhirü'l-Mevlevî küçük yaşlardan itibaren babasının feyziyle Hz. Mevlânâ'ya hürmet beslemiş ve babasının kendisine okuduğu *Pend-i Attâr'dan* beyitlerle farsçaya alaka kesbetmiştir. Bk. Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtîrat", *Mahfil*, III/36, s. 184.

306 Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtîrat", *Mahfil*, III/36, s. 184.

deyim ki takdir edersiniz ki hoca merhûm şâir değildi. Edebiyatın kaide ve nazariyelerini tamamıyla bildiği ve pek iyi öğrettiği hâlde onlarla yetinmek istemezdi. Gerek tercüme, gerek o esnada söyleyeceği bir sözü ve beyti hiçbir zorluk çekmeksizin söyleyiverirdi. Onun için manzûm eserleri edebiyat nazariyesi yönünden çeşitli eksikliklerden hâlî değildir. O sene Ramazan'ında muntazaman derse devam ettim ve çokça istifâde ettim. Bayram ziyaretine gittiğimde fakîrhânenin nerede olduğunu sordu. Molla Gürânî'de bulunduğunu öğrenince, haftada iki gün Davudpaşa mektebinde dersi olduğunu, oraya giderken eve uğrayıp bana *Hâfiz Divânı* okutacağını müjdeledi. Bu beklenmedik nimetin teşekküründen âciz kaldığımı ifâde ettim. Kabiliyetli kimselere ilim öğretmenin lüzûmundan bahsetti. Bu hususta benim de kendisinin yolundan gitmemi tavsiye etti. O tavsiye üzerinedir ki soranlara bildiklerimi öğretmekten çekinmediğim gibi, bir seneden beri de Bâyezîd Câmîi Şerîf'inde haftada bir iki gün Farsça dersiyle meşgûl oluyor ve üstâdımın eser-i şerifini takip ediyorum.”³⁰⁷

Tâhirü'l-Mevlevî, Es'ad Dede'nin Mesnevî derslerine h. 1309'da (1892) başlar ve üç-dört yıl devam eder, sonraları Tâhirü'l-Mevlevî'yi kârî-i mesnevî tayin eder. Tâhir Dede bu hizmet türü hakkında şöyle der: “Ma'lûm-i âlinizdir ki kârî-i mesnevîlik Mevlevîlik yolunda bir vazifedir. Eskiden mesnevîhân olanlar –Şeyh İsmâîl Ankaravî hazretlerinin *Şerh-i Mesnevî*'de açıkladığı üzere- *Mesnevî* hâfızı olduklarından ders esnasında ellerinde *Mesnevî* kitabını bulundurmazlar imiş. Yanılmaları ihtimaline binâen yanlarında bir kârî yani *Mesnevî*'yi kıraat eden, okuyan bir kimse bulunur, şayet mesnevîhân bir beyitte tereddüd ederse kârî elindeki kitap vasıtasıyla o tereddüdü ortadan kaldırmış. Hatta bazı mevlevîhânelerde biri mesnevîhân diğeri kârî-i mesnevî için yan yana iki kürsü olmasının sebebi de bu imiş. Sonraları iş hafifleşmiş, mesnevîhânlar kitaba bakmak sûretiyle ders okutmaya başlamışlar. Maamâfih geleneği de bozmamak için kârî-i mesnevî bulunmasını zorunlu addetmişler. Şu anda Mevlevîhânelerde kürsü dibinde oturan eli kitablı bir Mevlevî cânı, teberrüken iki beyit okuyarak derse başlar, ondan sonra da mesnevîhân derse devam eder. Bendenizin de *Mesnevî* kârîliği de böyle oluyordu. Nitekim Şeyh Celâleddîn Efendi merhûmun irtihâlinde sonra bir müddet ifa etmiştim.”³⁰⁸

Tâhirü'l-Mevlevî h. 1310 (1893) senesi sonlarında Es'ad Dede'den *Mesnevî* icâzetnamesi alır. Kendisine icâzetnâmede teberrüken “Şemseddin” lakabı verilmiş ve Es'ad Dede icâzetnâmeyi “Mehmed Şemseddin Tâhir (Allah onun kalbini mâsivâdan pak eylesin)” şeklindeki dua cümlesiyle mühür-

307 Tâhirü'l-Mevlevî, *Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat*, *Mahfil*, III/39, s. 49.

308 Tâhirü'l-Mevlevî, *Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat*, *Mahfil*, IV/41, s. 89.

lemiştir. İcâzetnâmenin istinsah edilmiş bir nüshası *Es'adnâme*'de bulunmaktadır. Ta'lik hat ile yazılıp levhalanmış asıl nüsha ise Fatih büyük yangınında Tahirü'l-Mevlevî'nin Molla Gürânî'deki evinin yanmasıyla küllere kalb olmuştur. Tâhir Dede kendisinin Es'ad Dede gibi bi-hakkın mesnevihân olmadığını sadece kendisine “mesnevihânlık pâyesi” tevcih edildiğini şöyle anlatmaktadır: “Mevlevî tarikatımızda bir mesnevihânlık destârı vardır. *Mesnevî* dersleri vermeye yetkin olan kişilere Konya Çelebisinin yazılı emriyle destârın sikke üzerine sarılmasına izin verilir. Bazen bu yetkinliğe sahip olmayan fakat tarikatte belli bir mertebeye erişmiş kişilere de iznin verildiği durumlar vardır. Artık böylelerine “mesnevihânlık pâyesi tevcîhi” denilmelidir. Dede Efendi merhûm, bizim gibi değil, hakkıyla mesnevihân olduğu cihetle Şeyh Osman Selâhaddin Efendi hazretlerinin arzı ve Çelebilik makâmının müsâadesiyle destâr sarmaya izinliydi.”³⁰⁹

Malum olduğu üzere Es'ad Dede'nin vefatını müteakip Fâtih Câmii'nde Karahisarlı Ahmed Efendi yaklaşık 12 sene *Mesnevî* takrîrinde bulunmuş, h. 1341'deki (1923) vefatından sonra 17 Eylül 1923 tarihinden itibaren dersleri Tâhirü'l-Mevlevî üstlenmeye başlamıştır. İki yıl sonra Galata şeyhi Ahmed Celâleddin Dede'nin tayiniyle Fatih Camii Ümmü Gülsüm Hanım vakfı üzerinden mesnevihanlığa devam eden Tâhirü'l-Mevlevî'nin Süleymaniye ve Laleli Camiinde de *Mesnevî* dersleri vardır.³¹⁰

2.2. Hac Seyahati:

Mehmed Es'ad Dede h. 1310'da (1893) ilk haccına niyet etmiş, Mahmûdiye ve Davudpaşa mekteplerindeki derslerini Hâfız Hayri Efendi'ye teketmiş, h. 1311'de (1894) haccını ifa ettikten sonra h. 1312 Muharreminin başlarında İstanbul'a geri dönmüştür.³¹¹ Yirmi yaşlarındaki Tâhirü'l-Mevlevî, hac dönüşü Es'ad Dede'ye birlikte tekrar hacca gitmeyi teklif eder. Ancak Dede, Tâhirü'l-Mevlevî'nin önce Mevlevî tarikatine biat etmesini ister. Genç Tâhir Efendi her ne kadar daha öncesinde Es'ad Dede'den me'zûnen zikir ve sema meşkettiği halde Es'ad Dede'ye intisab etmemiştir. Tarikatta hodgâmlığa şiddetle muhâlif olan Es'ad Dede onu Yenikapı şeyhi Mehmed Celâleddin Dede'ye götürür ve biat ettirir, sikke giyer. Tâhirü'l-Mevlevî artık Mehmed Celâleddin Dede'nin dervişidir. İntisabın ertesi günü h. 1312 sensi Cemâziyelâhirinde (1894 Kasım Aralık) hac için İstanbul'dan Mısır vapuruyla İskenderiye'ye gi-

309 Tâhirü'l-Mevlevî, “*Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat*”, *Mahfil*, IV/46, s. 184.

310 Atilla Şentürk, *Tâhirü'l-Mevlevî*, s. 35–38.

311 Tâhirü'l-Mevlevî, “*Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat*”, *Mahfil*, IV/45, s. 163–165.

derler. İskenderiye’de *Kaside-i Bürde* şâiri İmam Bûsirî ile Tanta’da Seyyid Ahmed Bedevî ile halifesi Seyyid Abdü’l-Âl’in kabirlerini ziyaret ederler.³¹² Daha sonra Kahire’ye varırlar ve Mevlevihaneye misafir olurlar.

Kahire Mevlevîhânesi’nde mübtedî mukâbelesine³¹³ katıldıktan sonra Meşhed-i Hüseyînî, İmam Şâfiî, Seyyide Nefise, İbnü’l-Fârız kabirlerini ve Kaygusuz Sultan (Mısırlıların dilinde Ebû Abdullah el-Mağârevî) denilen Bektâşî Tekkesini ziyaret ederler. İki gün geçirdikleri Kahire’de bir büyük sandık dolusu kitap satın aldıktan sonra Süveyş yoluyla Hicaz’a gidecek vapura binerler.

Tâhirü’l-Mevlevî ile Mehmed Es’ad Dede arasında vapur yolculuğu esnasında hangi kitabın okunacağına dair bir ihtilâf çıkar. İhtilâsı Tâhirü’l-Mevlevî şu cümlelerle ifade eder: “Hocaefendinin ifâde, bende ise istifâde merakı olduğundan Şeyh Gâlib’in “*Dükkânda, sokakta, her mahalde*” dediği gibi biz de trende ve vapurda nerede olursa olsun okutmaktan ve okumaktan hâlî kalmıyorduk. Hocanın koynunda *Hâfız Divânı*, bende ise *Mesnevî-i Şerif*’in birinci cildi vardı. Hoca merhûm ekseriya *Divân*’ı çıkarır, oradan bir gazel okur, ben de fırsat buldukça *Mesnevî*’yi açar, bir iki sayfa okuyup anlayamadığım yerlerin iza-hını hocadan isterdim. Yolculuk bilhassa hac seferi tesiriyle olmalı ki bir defa aramızda *Hâfız* ve *Mesnevî* okunması hususunda ihtilâf çıktı. O anda hemen-
cecik aklıma gelen:

Mevleviyim i’tikâdımca benim

Mesnevî besdir berây-ı mev’ize

Pirimin nutk-i celili var iken

İhtiyâcım yok kelâm-ı Hâfız’a

Kıt’asını okuyuvermek cüretini gösterdim. Hoca merhum bu münâsebetsizliğimi hoş görmedi ve beni edeblendirmek için başını çevirip dargınlık gösterdi. Hocayı rencide ettiğimi anladım ve kusurumu affetmesi için bahane aramaya başladım. Fakat yarım saat geçmemişti ki kendisi benimle tekrar konuşmaya başladı. Hemen elini öptüm ve afvımı diledim. Öyle zannediyorum ki afvı yapma-

312 Tâhirü’l-Mevlevî, “Es’ad Dede Efendi’ye Dair Bazı Hâtırat”, *Mahfil*, IV/46, s. 183-184.

313 Tâhirü’l-Mevlevî mübtedî mukâbelesini şöyle tarif eder: “Semâ meşkinde bir ilerleme kaydedip meleke sabibi olmuş bir Mevlevî cânını, semâhânedeki âdâb ve merâsımlere, topluca semâ yapmaya alıştırmak için yapılan hafif tertip üzere bir semâ mukâbelesidir. Bu esnada şeyh postunda bulunmaz, selâmlar arasında âyin-i şerif okunmaz.” Tâhirü’l-Mevlevî, “Es’ad Dede Efendi’ye Dair Bazı Hâtırat”, *Mahfil*, V/ 50, s. 30.

cıkdeğil, samimi idi. Çünkü dili ile kalbi abşak başka olanlardan hissettiğini aksine söz söyleyenlerden değildi.”³¹⁴

Vapur yolculuğu nihayetinde Medîne-i Münevvere'nin iskelesi konumunda olan Yenbu'a varırlar. Deve ayağıyla Medine'ye üç günlük yolları vardır. Zahmetli fakat neşeli seyahatin sonucunda beş günde Medine'ye ulaşırlar. Tahirü'l-Mevlevî'ye göre Es'ad Dede'nin yolculuk hâli âşikânedir. Yaşlı olmasına rağmen mümkün olduğunca yaya gitmeye çalışmaktadır. Gecele-ri uyumamakta, yüksek sesle zikrederek uyanık kalmaya gayret etmekte, Molla Câmî'nin Şeyhülislâm Çelebizâde Âsım Efendi'nin beyitlerini okuyup durmakta, gözyaşları dökmektedir.³¹⁵ Medine'ye oruçlu ve yayan bir şekilde girerler. Hoş Cemâl lakablı Şeyh Abdülkâdir Efendi adındaki bir zâtın evinde üç hafta kadar kalırlar. Bu süre zarfında Peygamberimizin rûhâniyyetinden feyzlenip, Mescid-i Nebî'nin kandillerini yakamak sûretiyle hizmette bulunmuşlardır. Kuba, Uhud ve Kibleteyn'i ziyaret ederler. Birkaç ihvânı olan Medine'deki Mevlevî zâviyesine misafir olup, ism-i celâl zikrine katılıp bir gece konaklarlar. Medine'de Rıfâiyye'den Şeyh Hamza Efendi'yi, İdrisiyye'den Şeyh Ahmed Denderâvî'nin zikir meclisine iştirâk ederler. Denderâvî Medine'de, İsmail Nüvvâb Mekke'de İdrisiyye tarikatını neşretmektedir. Tâhirü'l-Mevlevî'ye göre Mehmed Es'ad Dede seyahat boyunca daima azîmeti tercih eder, “Hak ile dîvâne, Hz. Peygamber ile ayık ol” tenbîh-i ârifânesine uyarak Medine'de temkin ehlinden iken, Mekke'de cezbeli tavra sahip olmuştur.

İki refik –Tâhirü'l-Mevlevî ile Mehmed Es'ad Dede- Medine'den ayrılıp Yenbu' yoluyla Cidde'ye, oradan da Mekke'ye varırlar. Zemzem sakalarından Hanefî müezzinzâde Şeyh Abdüllatif Efendi'nin evine misafir olurlar. Tâhirü'l-Mevlevî evin bir odasına yerleşirken, Mehmed Es'ad Dede Harem-i Şerif dâhilindeki bir medresenin hücrelerinde kalmaya başlar. Zira birkaç adım-lik olsun Kâbe'den uzaklaşmak istemez. Mekke'ye varışından iki gün sonra Ramazan ayı teşrif edince Harem-i Şerif'teki Hanefî makamının arkasında *Mesnevî* takririne başlar. Her gün farklı kıyafetlerle derse gelir, cezbeli halde dersini icra eder.

Tâhirü'l-Mevlevî ve Es'ad Dede, Mekke'de Şeyh İmdâdullah Tehânevî, Şeyh İsmail Nüvvâb ve Mekke'nin Şeyhü'l-meşâyih'i Rıfâiyye'den Seyyid Ahmed Efendi'yi sık sık ziyaret etmişlerdir. Tâhirü'l-Mevlevî isti'dâdının noksan olmasına bağlayarak İmdâdullah Tehânevî'den istifâde edemediğini, İsmail Nüvvâb'ı

314 Tâhirü'l-Mevlevî, “Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat”, *Mahfil*, V/54, s. 108.

315 Tâhirü'l-Mevlevî, “Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat”, *Mahfil*, V/58, s. 186-188.

daha faziletli gördüğünü itiraf eder. Tâhirü'l-Mevlevî ile Rifâî Şeyhi Seyyid Ahmed Efendi aralarında geçen şu hadise mânidârdır: “Bir gün şeyhe sokakta tesâdüf ettim. Benden iki ri-yâl istedi. Belki ihtiyacı var diye verdim. Birkaç gün sonra bizim odaya geldi. Elinde bükülü iki tane kâğıt vardı. Onları besmele ile bana uzattı ve okuttu. Biri Rifâiyye tarikatına, diğeri Kâdiriyye tarikatına mahsûs iki icâzetnâme idi ve fakirin adına imlâ edilmişti. Benden istediği ri-yaller ile icâzetnâmeleri yazdığını anladım. Şeyhin bu teveccühüne teşekkürle beraber kâbiliyet ve ehliyetten yoksunluğum sebebiyle özür beyan edecek oldumsa da bunların bir manevî hediye olduğunu, kendisinin tebliğ ve ihsanda bulunmaya memur bulunduğunu söyledi. Hazretin bir talebim olmadan ivazsız bu hareketi beni hayrete düşürdü. Ve onları alıp teberrüken saklamaya beni mecbûr etti. Sonra meseleyi Es’ad Dede’ye açtım. Tebrik etmekle berâber icâzetnâmelere mağrûr olmamam tavsiyesinde bulundu. Hakikaten bu tavsiye, bende bir farkındalık meydana getirmiş ve şeyhliğin pek büyük bir manevî makam, bu gibi davalara kalkışmanın benim ve emsâlim için gayr-ı şâyân bulunduğunu insaf nazarımda tecelli ettirmişti. Yolda sandığımda, hac dönüşünde kütüphanemde sakladığım o icâzetnâmeleri daha sonraları Yenikapı Mevlevihânesi’nde çile çıkardıktan sonra Keçi Hâtûn Dergâhı postnişini kadim dostum ve din kardeşim Şeyh Kemâl Efendi gördü. Evvela icâzetnâmeleri kendisi mühürledi ki şeyhim Mehmed Celâleddin Efendi merhûmun da tasdik mührü vardı. Fatih büyük yangını esnasında *Mesnevi* icâzetnâmem ile onlar da yandı. Demek ki esbâb-ı taalluktan bir kaç eksilmiş oldu.”³¹⁶

Tâhirü'l-Mevlevî ile Mehmed Es’ad Dede hac ifâsından sonra Tâhir Dede yalnız İstanbul’a döner. Es’ad Dede ise Mekke ziyâretini uzatır. Tâhirü'l-mevlevi dönüşünü müteakip bin bir gün hizmete soyunur. Mehmed Es’ad Dede ise daha sonraları mükerrer hac seferleri yapmıştır. Hüseyin Vassâf, O’nun altı defa Mekke’ye, üç veya dört defa Medine’ye, iki defa Konya ve Bursa’ya gittiğini söyler.³¹⁷

3. Mehmed Es’ad Dede’nin Eserleri:

Mehmed Es’ad Dede, Ahmed Avni Konuk’un bildirdiğine göre tercüme ve telif olmak üzere 16 eser kaleme almıştır. Bunlar arasında Şeyh İmdadullah’ın zikir çeşitleri, Çiştîyye, Kâdiriyye ve Nakşibendiyyenin sülûk âdâbına dair *Ziyâu’l-kulûb* risalesinin tercümesi (*Kalplerin Işığı*, haz. Adnan Kaya, İstanbul 2007),

316 Tâhirü'l-Mevlevî, “Es’ad Dede Efendi’ye Dair Bazı Hâtırat”, *Mahfil*, V/59, s. 220.

317 Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliyâ*, s. 403.

Farsça dilbilgisine dair *Numûne-i Kavâid-i Fârisî* (İstanbul 1309), “Görünen cümle eşyadan Hüdâdır. Sakın sanma ânı senden cüdâdır” matlaıyla başlayan 294 beyitlik tevhidnâme mesnevîsi, Molla Câmî'nin *Tarîk-i teveccüh-i hâcegân* adlı eserinin tercümesi, usûl-i tarikata dair risâle, meâda dâir bir risâle *Kaside-i Tâiyye* üzerine tercüme ve şerh çalışmaları, Hz. Ömer'in oğluna tatbik ettiği had cezası hakkında Farsça bir risâlenin tercümesi, Ebû Saîd Ebi'l-Hayr'ın rubâilerinin tercüme ve şerhi, *Cevâbir-i Aynî*den tercüme ile Mesnevî'nin ilk 360 beytine yazdığı şerh sayılabilir. Nazmi Kaptan ve Abdurrahman Âdil Eren'in birer nüsha istinsah ettiklerini söyledikleri *Istîlâhât-ı Sûfiyye* adlı kitabı ise kayıptır. Es'ad Dede'nin *Ziyâu'l-kulûb* tercümesi ile türkçe *Mesnevî Şerhi* dışında diğer eserleri bilindiği kadarıyla günümüze ulaşmamıştır. *Mesnevî Şerhi* Nesrin Öktay tarafından hazırlanan yüksek lisans tezinde bir incelemeyle birlikte transkribe edilmiştir (*Muhammed Es'ad Dede ve Mesnevî Şerhi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008). *Es'adnâme*'de Dede'ye ait 39 gazel, 12 dörtlük ve 34 müfred bulunmaktadır. Bu şiirler Mustafa Tatçı ve Cemal Kurnaz tarafından yayınlanmıştır (“Mehmed Es'ad Dede Hayatı, Eserleri ve Şiirleri”, *Journal of Turkish Studies-Ağâh Sırrı Levend Hatıra Sayısı*, Harvard University 2000, vol. 24/1, s. 254-278).

3.1. *Mesnevî Şerhi*:

Es'ad Dede şerhi, *Mesnevî*'nin birinci defterinin ilk 360 beytini kapsar. Ahmed Avni Konuk'a göre şerhin tamamlanmasına sebep şârihin irtihalinin 360. beytin yani “Bî-hiss u bî-gûş u bî-fikret şevîd / Tâ hitâb-ı ircii râ bişnevid” (Dön hitâbını işitmeniz için, hissiz ve kulaksız ve fikirsiz olunuz” beytinin şerhi esnasında gerçekleşmesidir.³¹⁸ Gerçekten “ircii” (dön!) hitabına mazhar olan Meh-

318 *Es'ad Dede'nin 360. beyit şerhinin sadeleştirilmiş metni şöyledir: “Hülâsa: Hissiz, kulaksız ve fikirsiz olunuz ki Hakk'ın “dönünüz” hitabını işitesiniz. Beyitteki “bî-hiss” (hissiz) sözünün şerhi şöyledir: Âyet-i kerimde “Ey mutmain nefş” diye hitab edilmiştir. Bu hitâbı iştiniz. Zâhiri ve bâtnî duyu vasıtaları âtil kalmadıkça Hakk'ın bu hitâbını işitmek mümkün değildir. Bu duyulardan tecerrüd etmek ise işitmenin ta kendisidir. Hatta sevgilinin cemâlini müşâbede, matlûbumuz olan Hakk'a ulaşmanın bizatihi kendisidir. Veli Muhammed (k.s.) buyururlar ki: “Sen aradan çıkarsan O gelir. Seninle seninle cemâlin kendisi yüz göstermez.” Beyitteki “bî-hiss u bî-gûş” (hissiz ve kulaksız) ibaresinin şerhi şöyledir: “Ey mutmain nefş, Rabbinâ razı olan ve razı olunan biçimde dön. Kullarımın arasına katıl, cennetime gir.” (el-Fecr, 89/29) Bu âyetin hitâbını insandaki duyu vasıtaları âtil duruma gelmedikçe fikretmek ve işitmek mümkün değildir. Fikir ve histen soyutlanmak gerekir ki bu ilâhî hitâbı işitesin. Âyet-i celilenin mânası şöyledir: “Ey îbâdet ile tatmine eren nefş, Rabbinin tarafına Rabbinden razı olmuş olduğun halde dön ki, Rabbin sana güzel bir karşılık verecektir. Rabbin senden razı olarak sana rahmet edecektir. Rabbin katında merhamete mazhar olanlardan*

med Es'ad Dede, hitabın gereğini yerine getirerek Hakk'a rücû eder. Böylelikle şârih açıktan açığa intikâllerine işaret etmişlerdir.³¹⁹

Şerhin Konya Mevlânâ müzesi yazmaları arasında 5792 ve 5793 numaralarıyla kayıtlı iki nüshası vardır. Birinci nüsha müellif hattı olup 172 vr.dır. Merhum Neyzen başı Halil Can tarafından müze kütüphanesine hediye edilmiştir. İkinci nüsha ise Ahmed Avni Konuk tarafından yazdırılmış eksik nüshadır.

Es'ad Dede şerhinin diğer şerhlere nazaran en mümeyyiz vasfı *Mesnevî*'deki Fars dilinin inceliklerini bütün şümülüyle izhâr etmesidir. Her bir beyitteki tasavvufî mânalara geçmeden önce beyti oluşturan tüm kelimeleri sözlük ve gramer açısından izah eder. Bu izah tasavvufî mânanın verilmesinden daha ön planda olup Es'ad Dede'nin farsçadaki maharetinin bir göstergesidir. İlk beyitte bişnev, ney, neyistân, şikâyet ve hikâyet kelimelerinin farsça kökenlerini muhtelif kaynaklardan iktibasla uzun uzadıya açıklaması *Mesnevî* mütehasşislerinin dikkatini celbedecek derecededir. Şerhte *Mesnevî* nüshaları arasındaki farklara yer yer işaret edilmiş, kadim nüshalar hakkında bilgiler verilmiştir.³²⁰

Beytin tasavvufî delâletlerini ise çoğunlukla İsmail Ankaravî, Şeyh İmdâdullah Tehânevî, Bahrül-ulûm ve diğer Hint şârihlerinin şerhlerine, *Hâfız Divânı*'na, *Gülşen-i Raz'a*, özellikle İbn Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem* ve *Fütûhâf*'ına, *Kuşeyri*

olacaksınız. Vê benim hâs kullarıma dâhil ol, benim cennetime dâhil ol. Cennetim safâ ve tatlı, lezzetli bayatın yurdudur." Âyetin bu mânası zâhiri anlamıdır ve âyetin dış anlamından istifâde edilerek yazılmıştır. Şeyb-i Ekber Muhyiddin İbnü'l-Arabî Fusûsü'l-Hikem'in İsmâil fassında âyetin bâtını mânasını işaret diliyle tefsir etmişlerdir. Şöyle ki: Her bir mahlûkun ilâhî isimlerden bir Rabbi vardır. O Rab o mahlûktan râzıdır. Zira o mahlûk o ismin mazharıdır ve o isim o mahlûkun Rabbidir. Zira Rab kendi eserlerini o mahlûkta izhâr eder. O mahlûk ta bu eserleri kabul eder. Cenâb-ı Allah Teâlâ "Rabbine dön" diye değil, "Rabb-ı hâssına dön" diye emretti. Öyle Rab ki kendine mazhar olması için Hazret-i Câmia (tüm ilahî isimleri kendisinde toplayan) olan Hazret-i İlähiyye'den o mahlûku talep eder. Mahlûk Rabbinin fiüllerinin zuhûru için tecelligâh olur. Bu taleble nefis kendi Rabbinden râzı, Rabbinin katında da râzı olunandır. Nefsin kendi Rabbinden râzı olması şuna binâendir: Nefs istidâdu hasebiyle gerektirdiği her şeyi ona verir ve onu terbiye eder. Nefsin Rabbi katında râzı olunması ise şu sebepledir: Rabbin isim ve fiüllerinin kemâli nefis mazharında ortaya çıkar. Nefs bundan dolayı mutmain olur. Mutmain nefis, kendi Rabbinin böylelikle tanır. Sonra âyette Allah "kullarımın arasına katıl" buyurmuştur. Yani kendilerine bu makamın müyesser olduğu kullarımın arasına katıl ki onlarda bu makamın bilgisi vardır. Bu kullar zümresi murâd olunan kimselerden müteşekkildir ki, kendilerine mabsus Rabbi tanımuşlardır, kendi Rablerinin dışındakileri değil." Nesrin Öktaş, Muhammed Es'ad Dede ve Mesnevî Şerhi, s. 378.

319 Savaş Barkçin, Ahmed Avni Konuk, s. 388 (ek).

320 Nesrin Öktaş, Muhammed Es'ad Dede ve Mesnevî Şerhi, s. 71-72; 99.

Risâlesi'ne, Molla Câmî'nin eserlerine, *Sipehsâlâr Risâlesi*'ne, Sa'dînin *Gülistân* ve *Bostân*'ına referansla açıklar. *Mesnevî*'nin Hint şerhlerini Osmanlı *Mesnevî* şerhçiliğine idhâl eden ilk *Mesnevî* şârihinin Mehmed Es'ad Dede olduğu ileri sürülebilir. Bu gelenek daha sonra talebesi Ahmed Avni Konuk merhumla devam ettirilmiştir.

Hüseyin Vassâf'ın Mehmed Es'ad Dede'nin *Mesnevî-i Şerif Şerhi* hakkında 4 Zilkade 1341 (18 Haziran 1923) tarihinde yazdığı takrîzi şöyledir:

Mahzen-i ilm ü kerâmettir bu Şerh-i Mesnevî

Kâşif-i esrâr-ı vahdettir bu Şerh-i Mesnevî

Şârih-i âlisi memdûbuş-şiyem Es'ad Dede

Matlab-ı ehl-i basîrettir bu Şerh-i Mesnevî

Kenz-i irfân-ı nübüvvetten çıkarmış cevheri

Zînet-bâş-ı hüviyyettir bu Şerh-i Mesnevî

Tâlib u râğıblara ders-i hakâyık vermede

Rehber-i râh-ı hakîkattir bu Şerh-i Mesnevî

Dergeh-i irfân-ı aşkın kemteri Vassâf'ına

Bâis-i aşk u muhabbettir bu Şerh-i Mesnevî

Ek I:

Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Mehmed Dede", *Musavver Dâiretü'l-Maârif*, İstanbul 1323, II, s. 1378-1379.

Es'ad Mehmed Dede Terâcim-i Ahvâl:

Selânikli olup tüccârdan Receb Efendi'nin oğludur. 1259 târihinde Selânik Kadı Abdullah Mahallesi'nde doğmuş, mukaddimât-ı ulûmu ba'de't-tahsîl Vilâyet-i Mâl Kalemî'ne devâm başlamış, 1280'de İstanbul'a gelerek Fâtih civârındaki Çayırılı Medrese'ye duhûl ve müderrisinden Gelibolulu Âdil Efendi'nin dersine müdâvemetle icâzetnâme ahz eylemiştir.

Bilâhare Yenikapı Mevlevîhânesi postnişîn-i fâzılı Şeyh Osman Selâhaddin Efendi'ye intisâb ederek takrîr-i *Mesnevî* için müşârun-ileyhden izin ve muahharan Eskişehir Mevlevî şeyhi Hasan Dede Efendi'den hilâfet almıştır. 1311'de berâ-yı hac Haremeyn-i Şerîfeyn'e azîmet ve Mekke-i Mükerrreme'de (Şeyh İsmâil Nüvvâb) ve (Şeyh İmâdullah) gibi urefâ-yı ümmetle mülâkât eyleyerek avdet eylemiş, ertesi sene yanında şâkirdânından Tâhirü'l-Mevlevî de olduğu hâlde tekrâr bir Hicâz seferi de yapmıştır. Gerek azîmet ve avdet, gerek Haremeyn'de birkaç yıl mücâveret sûretiyle yedi, sekiz hac ifâsından sonra İstanbul'a gelerek Yenikapı Mevlevîhânesi'nde hücre-nişîn olmuş ve o dâru'l-urefânın 1324'deki ihtirâkını müteâkib yine Çayırılı Medrese'ye çekilmiş, 1326 târihinde Kâsım Paşa Mevlevîhânesi mesnevîhânlığına ta'yîn olunarak 1329 Şa'bân'ının 12nci ve 1327 Temmûz'unun 25inci Pazartesi günü âlem-i ma'nâya intikâl eyleyerek dergâh-ı şerîf hazîresine defnolunmuştur. Revvahallahu teâlâ rûhahu.

Seng-i kabrinde târîh-i âtî muharrerdir:

Mesnevîhân kenz-i esrâr ve hikem Es'ad Dede

Âlem-i devrânda dervîş-i hümâ-pervâz idi

Feyz-i nutkun abzeddenler söyledi târîhini

"Gitti süy-i lâ-mekâna nâsib-i mümtâz idi"

1329

Dede merhûm, hayâtını okuyup okutmaya hasretmiş ve bu sâyede add ve ihsâ olunmaz derecede talebe yetiştirmiş bir muallim-i feyyâz idi. Vâlîde ve Dâvûd Paşa Rüşdiyyeleriyle Nümüne-i Terakkî Mekteb-i Husûsisinde Fârisî okuttuğu gibi Fâtih Câmii-i Şerîfnde *Hâfız Divânı*, *Gülşen-i Râz*, *Mesnevî-i Şerîf* gibi kütüb-i âliyye takrîriyle neşr-i hakâyık eylerdi. Dersine müdâvim olanlardan ba'zı erbâb-ı istî'dâda 1310 târihinde icâzetnâme i'tâsına muvaffak olmuştu. Kitâb cem'ine merâkî olduğu cihetle bir çok kütüb-i nefîse cem' etmiş, hattâ bunlardan bir çoğunu Kütphâne-i Umûmî'ye vakfetmişti. Cümlesini okumuş ve ba'zı yerlerini şerhetmiş olduğu bu kitâblar Yenikapı Mevlevîhânesi harikinde yanıp mahvoldu.

Nümüne-i Terakkî Mektebi'nde hocalık ettiği sırada (*Nümüne-i Kavâid*) nâmıyla muhtasar bir kavâid-i fârisî yazmış ve tab' ettirmişti. Tab' olunmamış ba'zı âsar-ı ârifânesi de vardır. Ba'zen şiirde söyler, bittabi' tasavvuf vâdisinde

icâle-i kalem eylerdi. Şu birkaç beyit nümûne-i eş'ârı olarak dercedilmiştir:

Tekye-i zühbâdı ettim cust-u cû

Bulmadım ezhâr-ı aşktan zerre bû

Rindler meyhâne-i virânedede

Tuttu feryâdı cihânı sû be-sû

Cân fedâ etmek gerektir Es'adâ

Cân ile cânân olunca rûb-be-rû

Allah'dır ancak ma'budun bi'l-hak

Ma'bûdun bi'l-Hak Allah'dır ancak

Olma mukayyed terk et sivâyı

Olmak dilersen insân-ı mutlak

Ek II:

Tâhirü'l-Mevlevî, "Es'ad Dede Efendi'ye Dair Bazı Hâtırat", *Mahfil*, III/35, İstanbul 1342, s. 171-172; III/36, s. 184; IV/39 (1342), s. 49-50; IV/41, s. 89-90; IV/45, s. 163-165; IV/46, s. 183-184; V/ 50 (1342), s. 30-31; V/54 (1343), s. 108-109; V/58, s. 186-188; V/59, s. 217-220.

(*Mahfil*, Aded: 35, s. 171-172)

Merhûm Es'ad Dede Efendi'ye Dâir Ba'zı Hâtırat:

On seneden fazlaca bir müddet evvel Ramazanlarda Fâtih Câmi-i Şerif'ine girenler, Akdeniz tarafındaki cenâhın kemerlerinden birinin altında beyâz destârlı ve nûrânî yüzlü bir Mevlevînin *Mesnevi-i Şerif* okuttuğunu görür ve işitirlerdi.

Âlem-i bâlâya tennûre-güşâ olan o Mevlevî ve sadâsı, mahalle-i hâmûşâna

intikâl eyleyen o mukarrir-i *Mesnevi*, İstanbul halkından çoğunun Fârisî mualimi, abd-i âcizin de üstâd ve mürebbîsi bulunan el-Hâc Mehmed Es'ad Dede Efendi idi.

Üstâd-ı Merhûm, Selânikli ve tüccârdan Receb Efendi'nin oğlu olup 1259/1257 senesinde Selânik'in Kâdı Abdullah Efendi mahallesinde doğmuştur. Kable'l-bülûğ rû'yasında düştüğü bir kuyudan yed-i saâdet-i Muhammediyye ile kurtulmuş olması, kendisine akîde-i sahiha bahşeylemiş ve evvelâ Selânik'te Bedevî şeyhi Osman Efendi'ye, ba'dehu İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini Ebu'l-kemâleyn Şeyh Osman Selâhaddîn Dede Efendi'ye intisâbına vesîle olmuştu.

1280 târihinde Dersaadete gelmiş, ibtidâ İstanbullu meşhûr Hoca Şevket Efendi'den ders okumuş, muahharan Gelibolulu Hoca Âdil Efendi'nin dersine müdâvemetle icâzetnâme almıştı. *Mesnevi-i Şerificâzetnâmesi* de Eskişehir Mevlevî şeyhi Hasan Dede Efendi merhûmudur.

Kâsımpaşa Mevlevîhânesi mesnevîhânı iken 1329 Şa'bân'ının 13. Pazar ertesi günü sabâhleyin alaturka bir buçuk râddelerinde âlem-i cemâle intikâl eyleyen ve dergâh-ı şerifin hazîresinde gunûde-i gufrân olan üstâd-ı müşârun-ileyh için şimdiye kadar müstakil bir kitâb yazılmamıştı.

İstanbul Rûsûmât Baş Müdüriyetinden ihtiyâr-ı tekâüd eyleyen ve merhûmun telâmîz-i hâlisasından bulunan Hacı Hüseyin Vassâf Bey Efendi (*Tercüme-i hâl ve menâkıb-ı âli'l-âl Mehmed Es'ad el-Mevlevî*) nâmıyla bir menkıbenâme te'lif eylemiş.

Oraya derc olunmak üzere benden de ba'zı ma'lûmât ve mütâlaât talebinde bulundu. Meşhûdât ve mahsûsâtımı hâkî mufassal bir mektûb yazdım ve kitâbın neşrinden evvel Es'ad Dede nâm-ı bülendini bilenlere tahattur ettirmek ve bilmeyenlere öğretmek emel-i hâlisiyle o mektûbu ber-vech-i âti *Mahfil*'de koymaya başladım:

Ârif-i sine-sâf, fâzıl-ı güzîde-evsâf el-Hâc Hüseyin Vassâf Bey Efendi'ye

Hâdim-i ehlullah ve sâlik-i dil-âgâh efendim:

Üstâd-ı mebrûrum Mehmed Es'da Dede merhûmun menâkıb-ı mürşidânesine dâir bir eser te'lif eylemekte ve ona ilâve edilmek üzere bendenizden de ma'lûmât istemekte olduğunuzu işitmiş, lâkin eser-i âlînin tarz-ı tertîbine

ve ma'lûmât-ı matlûbenin cihet-i âdiyyetine vâkîf olmadığım cihetle emr-i sâminizi infâz edememiş idim.

Ahîran îare buyurulan menâkıbnâmeyi hem müteşekkirâne, hem mütehasirâne mütâlaa ile müstefiz oldum.

Müteşekkirâne okudum. Çünkü: bî-girân bir muhît-i irfân olan hoca merhûmun intikâliyle fazîlet ve reşâdet âlemlerinin uğradığı ziyâ'-i mühim, maa'l-esef çoklarının nazar-ı dikkatini celbedememiş ve o sermedî rûhun te'yîd-i nâmı için İhtifâlcî Ziyâ Beyefendi'nin yazdıklarından başka hemânda yazı yazan olmamıştı.

Bu husûsta abd-i âciz de kendi levminimden bile kurtulamam. Yalnız ufak bir gayretim sebk etmiş idi ki, o da Kanâat Kütüphânesine neşre başlanılıp harb-i umûmînin zuhûru üzerine nâ-tamâm kalan (Dâiretü'l-Maârif)in (elif sin) faslına (Es'ad Mehmed Dede) ismini ve gâyetü'l-gâye muhtasar bir terceme-i hâlini derc ettirebilmekten ibâret idi.

Zât-ı âlîiniz ise hakk-ı taallûme riâyet bâbında şürekânızın hepsinden ileri gittiniz ve (Es'ad Dede) ünvân-ı muhteremine ihlâs ve ihtirâm ve şükrân misilli cevâhir-i nefiseden pür fâide bir âbide rektettiniz.

Durdukça sühan leb u dibânda

Bâki durur ol eser cihânda

“انسان حإل ال انسان حإل إءاز ج له”³²¹ buyurmuş olan Hüdâvend-i mennân, zât-ı maârif-simâtınızı da saâdet-i dâreyn ihsânıyla şâdân buyursun.

Mütehasirâne okudum. Zirâ: mütâlaasıyla aşağı yukarı otuz senelik hayâtı ve o hayât-ı fâniye içinde en rûh-perver ve en zevk-âver-güzerân olan ânâtı hatırladım.

Cân ve cihândakin bu hâtıralardan ba'zılarını müsâadenizle ve müsâmaha-i istimâınıza iğtirâren söyleyeceğim. Fakat kâmil bir üstâdın menâkıb-ı âliyesi arasına âciz bir tilmîzin de güzâreş-i ömründen bir kısmı karışacak. Afvınızı temennî eder ve insânlardan pek çoğunun hodgâmlıktan kurtulamadıklarını nazar-ı insâfınıza arz eylerim.

Mâ-ba'di var.

Tâhirü'l-Mevlevî

(*Mabfil*, Aded: 36, s. 184)

Es'ad Dede Efendi Merhûm Hakkında Hüseyin Vassâf Bey'e Mektûbdan

Mâ-bâ'd:

Pederim Hacı Safvet Bey'in cedd-i mâderîsi ve üstâd-ı hat Mahmûd Celâleddîn merhûmun şâkird-i yegânesi olan Mehmed Celâleddîn Tâhir Efendi –ki müşârun-ileyhin isim ve mahlasına vâris olmuşum- Mevlevî dervîşi imiş. Demek ki hüsn-i hat için Mahmûd Celâleddîn'e, hüsn-i sülûk için de Mehmed Celâleddîn'e iktidâ eylemiş. Kerîmesi Afife Şefika Hanım ise Yenikapı Mevlevîhânesi'nin Şeyh-i ecel ve ekmeli Ebu'l-kemâleyn Osman Salâhaddîn Dede Efendi ile sût emmişler. Pederimin amcası Mehmed Efendi, sikke-i Mevlânâ'yı dâima başında taşır bir zât imiş. Büyük pederim Ahmed Efendi ile pederimin Mevlevîliğe intisâbı olup olmadıklarını bilemiyorum. Babamı sikkelik olarak göremedim. Şu kadar ki, Cenâb-ı Pîr'e fevkalâde hürmetkâr idi ve lisân-ı *Mesnevî*'yi bir parça anlardı. Hatta pek çocukken bana (*Pend-i Attâr*) mukaddimesinden birkaç beyit ezberletmişti.

Nedîm'in olduğunu bilemediğim, lâkin âhenkdâr bulunduğunu pekâla idrâk ettiğim o sözleri ben tekrâr ederken o da hazîn hazîn ağlardı. Razâen ve tıbâen olan Mevlevîliğin hüsn-i te'sîri ve peder-i merhûmun çocukluğundaki feyz-i tadrîsi netîcesi olmalı ki, bulunduğum mekteplerde fârisî öğrenmeye fazla gayret eder ve Ramazânlarda vakit buldukça Fâtih Câmii'nde Es'ad Dede merhûmun dersine gider, sâde fakat müessir olan o takrîri anlamaya çalışırdım.

308 sene-i mâliyesinde (Menşe-i Küttâb-ı Askeriyye)den³²² neş'et eylemiş ve o sene Hazîrân'ı içinde piyâde dâiresinin üçüncü şu'besi jurnâl kısmına 80 kuruş maâşla devâma başlamıştım.

Bir taraftan Kaleme gidiyor, bir taraftan da Fâtih Câmii-i Şerîf'inde –şimdiki imâm-ı evvel- Filibeli Mehmed Râsim Efendi hazretlerinin dersine

322 *Menşe-i Küttâb-ı Askeriyye: Bâyezîd'de Kütübhâne-i Umûmi ittisâlindeki cesîm binâ dâhilinde idi ki, (Makâm-ı Seraskeri = Harbiye Nezâreti) aklâmına kâtib yetiştirmek için tesis olunmuş bir mekteb idi. Müddet-i tahsilîyesi iki seneden ibâret olmakla berâber tedrisât muktedir üstâdlar tarafından icrâ edildiği cihetle istifâde-bahşî idi. Oradaki muhterem simâlar arasında Reisül-battâtîn Muhsinzâde Abdullah ve Alaybeyzâde Nâci Beylerle arabi ve fârisi muallimleri Yektâ ve Şâkir Efendi merhûmları dâimâ tabattur ederim.*

müdâvemetle *Avâmil şerhi Adalı* okuyor, maamâfih kendi kendime fârisî çalışıyor ve ufak tefek ba'zı ibârâtın tefehhümünden fârisî biliyorum vehmine düşüyordum. O sırada elime bir (*Hâfız Dîvânı*) geçti. Ale'l-ekser sahifelerini karıştırıyor, ötesini berisini anlamak zannında bulunuyor, -(söylemesi kötülük) diye bir ta'bîr vardır ki burası tam yeridir- onları nazmen tercüme etmeye kalkışuyordum.

(Mâ-ba'di var)

Tâhirü'l-Mevlevî

(*Mahfil, Aded: 39, s. 49-50*)

Mehmed Es'ad Dede Efendi'ye dâir Hüseyin Vassâf Bey'e yazılan mektûbdan mâ-ba'd:

Bu garrâ eseri götürüp dede efendiye göstermek ve bir iki yerini tashîh ettirmek aklıma geldi. Ertesi gün Fâtih Câmii Şerîf'ine gittim. Zamân Ramazân idi. Üstâd-ı merhûm ise ikinci namâzından sonra câmiin Akdeniz cihetinde ve şimdi Sofu Süleymân Efendi'nin vaaz ettiği yerin üst tarafında *Mesnevi-i Şerif* okutuyordu.

Dersin hitâmını müteâkib cemâat dağıldı. Üstâdın mübârek elini öptüm. Ve lütfen tashîhi ricâsıyla manzûme-i mütercimeyi takdîm ettim.

Hazret, varak-pâreyi gözden geçirdi. Matlânın delâlet-i baidesinden Hâfız'ın hangi gazelinı tercüme etmek istemiş olduğumu anladı. Çünkü bilâhare öğrendiğime göre lisânul'-gaybın dîvân-ı sânihâtı hemânde mahfûzu idi. Di-reğin dibine oturdu. Ben de karşısına diz çöktüm. Taltif ve teşvîki hâvî ba'zı kelimâtan sonra o gazeli beyit beyit okuyup îzâh etti ve derse devâmım hakkında terğîbâtta bulundu. Ertesi gün Hint basması bir *Mesnevi* alıp Câmii Şerîf'e gittim. Ba'de'd-ders beni çağırıldı ve elime bir kâğıt uzattı ki (Menem ki küşe-i meyhâne) gazelinin manzûm tercümesi idi.

Elini öpüp ayrıldım. Ve tercüme-yi kemâl-i dikkatle okudum. Bunda da zihâf ve imâle nekâisi bulunmakla berâber ma'nâ itibârıyla benimkinden bambaşka bir şeydi. Ya'nî aslın meâlî tamâmıyla naklolunmuştu. Şunu da arz edeyim ki takdîr-i âlînin vecihle hoca merhûm şâir değildi. Edebiyâtın kavâid ve nazariyâtını tamâmıyla bildiği ve pek iyi öğrettiği hâlde onlarla takayyüd etmek istemezdi. Gerek tercüme, gerek sünûh sûretiyle söyleyeceği bir sözü bilâtekellûf söyleyiverirdi. Onun için âsâr-ı nazîmesi nekâis-i nazariyyeden hâlî de-

ğildir.

O sene Ramazân'ında muntazaman derse devâm ettim ve pek çok müstefid oldum. Bayrâm ziyâretine gittiğimde fakîrhânenin nerede olduğunu sordu. Ve Molla Gûrânî'de bulunduğunu öğrenince haftada iki gün Davudpaşa mektebinde dersi olduğunu, oraya giderken eve uğrayıp bana *Hâfız Divânı* okutacağını tebşîr etti. Bu gayr-ı müterakkib ni'metin teşekküründen âciz kaldığımı ifâde eyledim. Erbâb-ı isti'dâda ta'lîm-i ilmin lüzûmundan bahsetti. Bu husûsta benim de kendisine peyrev olmamı tavsiye eyledi. O tavsiye üzerinedir ki, soranlara bildiklerimi öğretmekten çekinmediğim gibi bir seneden beri de Bâyezîd Câmii Şerîf'inde haftada bir iki gün fârisî müzâkeresiyle meşgûl oluyor ve mükerrerem üstâdımın eser-i şerîfini ta'kîb ediyorum.

Şürekâmızdan ve mülğâ Dâhiliye Nezâreti me'mûrlarından Hüseyin Bey de ayn-ı usûlün muakkibidir.

Dede efendi, haftada iki sabâh erkenden bendehâneye uğrar, çaylar içildikten sonra derse başlar, bir buçuk iki saat kadar takrîr-i maârif ederdi.

Vâkıan *Hâfız Divânı* okuyorduk. Fakat hazretin ihâta-i ilmiyyesi, kendisini mebâhis-i şettâyâ sevk ediyor, asıl ders geri kalmakla berâber mütenevvi' bahislerde terakkî ve istifâde husûle geliyordu.

Hocanın çay sevdiği ve ekseriyâ kendi eliyle pişirdiği ma'lûm-i âlinizdir. Buna binâen ba'zen medresede mu'tâdı vecihle suyu bol şişe içinde kaynattıktan ve çayını attıktan sonra şişenin ağzını kapar ve mendile sarıp abâsının cebine sokar, bize geldiği vakit demlenmiş ve harâret-i lâzimesini muhâfaza etmiş olduğu hâlde çıkarırdı. Ba'zen de suyu bizde kaynattırır, dâima taşıdığı zenbil, yâhûd çantadan çıkardığı çayı çaydâna atıp demlendirir idi.

Edebi ve ârifâne mahfûzâtı pek ziyâde olduğundan her derste bir çok beyit söyler ve yazdırırdı. O vakit gençlik icâbı benim de hâfizam kuvvetli olduğundan hemen hepsi zihnimde kalırdı. Maalesef ki o hâfıza şimdi hafazanallah denecek derekeye düştü.

Merhûmdan evde, câmiide ve medresede tederrüsüm cem'an yekûn üç dört seneyi bulur.

Mâ-bâ'di var.

Tâhirü'l-Mevlevî

(*Mabfil*, Aded: 41, s. 89-90)

Mabfil Târihi:

Es'ad Dede merhûma dâir

Hüseyn Vassâf Bey'e mektûbdan ve 39. nüshadan mâ-ba'di

Câmii dersleri Ramazân'da ikindiden sonra her gün, eyyâm-ı âdiyede Cum'a günleri öğle, Salı günleri sabâh namâzını müteâkib okunurdu. Hatta son zamânlarda abd-i âcizi (Kâri-i *Mesnevî*) ta'yin etmişti. Ma'lûm-i âlinizdir ki (Kâri-i *Mesnevî*)lik tarîk-i Mevlevîde bir vazîfedir. Eskiden mesnevîhân olanlar -Şeyh İsmâil Ankaravî hazretlerinin *Şerh-i Mesnevî*'de beyânı vecihle- hâfız-ı *Mesnevî* olduklarından takrîr esnâsında ellerinde kitâb bulundurmazlar imiş. Yanılmaları ihtimâline binâen yanlarında bir kâri' bulunur, şâyet mesnevîhân bir beyitte tereddüd ederse kâri' elindeki kitâb vâsıtasıyla o tereddüdü izâle edermiş. Hatta ba'zı mevlevîhânelerde yan yana iki kürsî olmasının sebebi de bu imiş. Sonraları iş hafifleşmiş, mesnevîhânlar kitâba bakmak sûretiyle ders okutmaya başlamışlar. Maamâfih de'b-i kadîmi de bozmamış olmak için kâri-i *Mesnevî* bulunmasını iltizâm eylemişler. El-ân Mevlevîhânelerde kürsî dibinde oturan eli kitâblı bir cân, teberrüken iki beyit kırâatiyle derse başlar, ondan sonra da mesnevîhân takrîre devâm eder.

Abd-i âcizin kâri'liği de böyle oluyordu. Nitekim Şeyh Celâleddîn Efendi merhûmun irtihâlinden sonra bir müddet ifâ eylemiştim.

Medresedeki dersler, ale'l-ekser Cum'a günleri ya namâzdan evvel, yâhüd sonra okunurdu.

Çayırılı medreseyi tahattur buyurursunuz. Bugün vîrâne hâlini alan o dârü'l-mârifê, hâtırında kaldığına göre ahşâb bir binâ idi. Cümle kapısından girilince bir meydânlık, ortasında üstü ağaçlı bir set, kapının karşısı ile iki tarafında sıra ile hücurât vardı. Hazretin odası, sol cihette gâlibâ üçüncü, yâhüd dördüncü hücre idi ki iki üç ayak merdivenle çıkılırsa da içeri sallapata girmek mümkün değildi. Çünkü: pencerenin önündeki sedir etrâftaki kitâb dolaplarının önüne konulmuş erkân minderleri şöyle dursun, keçe ve hasırın üstü bile

kitâb vesâire ile perişan bir sûrette meşgûl idi. Evin içini merhûmun enfiye kutusu, gözlük, tesbîh, evrâd gibi en lâzımlı eşyâsı birkaç tane idi ki aradığı vakit elbet biri eline geçirdi.

Odaya giren birinin kitâb üstüne basmamak, bir şey devirip kırmamak için oturmadan evvel kendine yer açması lâzımdı. Hatta şu hâli bilen hazret te:

- Cânâzlık bilmeyen bizim odada gezemez.

derdi.

Mekteb-i harbiye talebesinden Halil ve Menşe-i küttâb-ı askeriye müdâvimlerinden Tefvîk Beylerle³²³ telâmîz-i sâiresi tarafından oda tanzim edilirse de mütâlaa veya bir şey taharrisi neticesinde o intizâm, yine perişanlığa münkalib olurdu.

Cum'a günleri hocanın odasında yemek te pişirenler ve züvvâr tarafından müçtemian yere serilmiş sofrâ bezi üzerinde yenilirdi.

Bir defa böyle bir taâmda Şeyh Mustafa et-Tûnusî ile birlikte bulunmuş-tum. Bed'-i taâm esnâsında Şeyh Mustafa Efendi (اوبرشا و اولك)³²⁴ demiş ve hoca merhûmun (اوفرست ال و)³²⁵ demesi üzerine (بحي ال دمحم خيشلا نا)³²⁶ cevâb-ı zarîfini vermişti.

Şeyh Mustafa Efendi, zü'l-cenâheyn bir zât-ı şerîf idi. Kendisi muhaddisinden ve meşâyih-i Şâzeliyyeden olduğu hâlde Şeyh Osman Salâhaddin Dede Efendi merhûmdan teberrûken hilâfet-i Mevleviyye almış ve bi'l-mukâbele ona Şâzeli hilâfeti vermişti.

Şeyh Osman Efendi hazretlerine hadis okutan Mustafa et-Tunusî, necl-i necilî Şeyh Celâleddîn Efendi merhûma da Yenikapı Mevlevîhânesi şeyh dâiresinde Pazartesi günleri *Fütûhât-ı Mekkiyye* takrîr ederdi. Hatta azîz merhûmun müsâadesiyle abd-i âciz de o bizim urefânın saff-ı niâlinde bulunurdu.

Şeyh Mustafa Efendi, gerek Celâleddîn merhûmu, gerek Mehmed Es'ad Dede Efendi'yi tarikat-ı Şâzeliyye'den istihlâf eylemiş ve Mevlevîlik hakkında Arapça bir kitâb yazmıştı ki o kitâbda, *Fütûhât*'taki (فرفرلا طيقس) [Sakîtü'l-

323 Bu gençlerin (?) ikisi de vefât etmiştir. Rahimebullah.

324 Yiyiniz içiniz.

325 İsrâf etmeyiniz.

326 Şeyh Muhammed isrâf edenler sevmeyiz.

Refref] ve (شرعاً طيقس) [Sakîtü'l-arş] ta'bîrlerinin (Sultânu'l-ulemâ Muhammed Bahâüddîn el-Belhî) ile mahdûm-ı mükerremin (Mevlânâ Celâleddîn Rûmî) hazretlerine işâret olduğunu yazıyordu. Maalesef o mühim eserin nerede kaldığını bilemiyorum.

Halicılar'dan Gurebâ Hastanesi'ne giden câdde üstünde orada cârî derenin karşısında kâin küçük bir evde oturan Şeyh Mustafa Efendi, Ramazânlarda Fâtiḥ Câmîi Şerîf'i hünkâr mahfilinin altında ikindiden sonra hadîs takrîr ederdi. Sinni sekseni mütecâviz, kısaca sakalı bembeyaz olduğu hâlde yanakları kıpkırmızı, vücûdta metîn, hulkan mahbûb-i kulûb bir zât idi. Fazl ve kemâli nisbetinde halûk ve mütevâzî'di. Dergâhda başı sikkeli bir çocuk bile görse elini öpmek için müsâbakada bulunurdu. Mütenevvi' yemek yemez, ekmeği zeytin yağına batırıp yemek, ba'zen kırmızı biber ilâve etmekle iktifâ eyledi.

Birkaç sene evvel âlem-i cemâle intikâl eyledi. Rahmetullâhi aleyh ve rıdvânuhu.

Mâ-ba'di var.

Tâhirü'l-Mevlevî

(*Mahfil*, Aded: 45, s. 163-165)

Mehmed Es'ad Dede Efendi Merhûma Dâir

Hüseyn Vassâf Bey'e Mektûbdan Mâ-Ba'd

Eser-i âlînizde hoca merhûmun ba'zı yârân ile teferrüce gittiğini ve bi'l-vesîle ihvânı tenbîh ve îkâza gayret ettiğini okudum.

Evet, böyle idi. Hatta bendeniz de mükerreren bu tenezzüh seyrânlarında bulunmuşum ki bilhassa bir tanesi zikre şâyândır.

Hazretin iki birâderzâdesi İstanbul'a ve berây-ı ziyâret medreseye kadar gelmiş, fakat merhûmu bulamamış. Büyükdere'de oturduklarını müş'ir bir kâğıt bırakmış. Hoca da îade-i ziyâret ve hoş-âmedi için gitmeyi kararlaştırmış. Bendenize: "Gidelim" dedi. Gittik. Büyükdere'deki yokuşlardan birinde kâin bir eve girdik. 18-19 yaşlarında iki delikanlı bizi istikbâl etti.

-Amıca Efendi! Diye hocafendi merhûmun ellerini öpmek istediler. Hazret, elini vermedi. Temennâ ve "Âkibetiniz hayrolsun" diye duâ etti. Oturduk. Öteden beriden ve âile ahvâlinde konuşuldu. Sonra yemeğe da'vet ettiler. Bir cemîle ibrâzı için olacak ki sofraya çatal konulmamıştı. Hocafendi, herkesten

ziyâde benim hayretimi mûcib olan bir talebde bulundu. Çatal getirilmesini söyledi ve çatal ile döke saça yedi.

Biraz daha sohbetten sonra avdet ettik. Yolda çatal istemesinin sebebinin sordum.

-Bunlar def'-i hâcet ederler de ellerini yıkamazlar. Parmakları sahana girmesin diye getirttim, cevâbını verdiler.

1310 sene-i hicriyesi idi ki hoca merhûm farîza-i hac îfâsına niyet etmiş. Mahmûdiyye ve Dâvûdpaşa mekteplerindeki derslerini Hâfız Hayrî Efendi'ye -ki O da vefât etti- terkeylemiş. Talebesinden ba'zularına birer icâzetnâme vermiş. Lâyık olmadığım hâlde abd-i âcize de bir icâzetnâme i'tâsı lütfunda bulunmuştu.

Parlak bir teveccüh eseri olmak üzere fakîri (Şemseddîn) talkîb etmiş ve o ünvânı hâvî bir mühür hakkettirmiş. Hatta icâzetnâmeye (رهاظ ن يدل اس مش دم حم) (ه ا و س ا م ع ه ب ل ق ل ل ا ر م ط)³²⁷ cümle-i duâiyesini ilâve eylemişti.

Sonra bu mührü, el-ân Üsküdâr Mevlevîhânesi postnişin-i fâzılı yâr-ı cânım ve dâder-i vicdânım Şeyh Remzî Efendi'nin birâderi Şemseddîn Efendi merhûma hediye etmiştim.

İcâzetnâmemde mülğâ Harbiye Nezâreti Levâzım Dâiresi mümeyyizlerinden iken hayran tekâüde sevkedilen Hâfız Tahsîn Beyefendi tarafından ta'lik hat ile levha şeklinde yazılmış ve çerçevelettirilip kütüphanemin cidâr-ı ihtirâmına asılmıştı. Vâ-esefâ ki Fâtih harîk-i kebîrinde fakîrhânem ile bütün esâsü'l-beyt arasında o kıymetli yâdigâr ile Hicâz'dan gönderdiği tek nüsha ve arabıyyü'l-ibâre *Bahâristân Şerhi* remâda münkâlib oldu.

Eser-i âlînzde sûreti münderic olan bu icâzetnâmeyi teberrüken istinsâh ettim. Öbürlerinin ziyâna ise hâlâ yanıp durmaktayım.

Merhûmun Hicâz'dan avdeti 1312 Muharreminin ibtidâlarına müsâdif bir Pazartesi günü idi ki gelir gelmez ziyâretine şitâb eylemiş ve mâkâmât-ı mübârekeden teberrüken getirilmiş ba'zı hedâyâsına nâil olmuşum.

Ertesi Salı günü kalemde bulunduğum sırada ma'hûd büyük zelzele oldu. Harbiye Nezâreti'nin çatısından bir kısmı ve saçaklarından ba'zıları yıkıldı. Dehşet ve müşkilât içinde dışarıya fırladık.

Garib değil mi? Evden ve âileden evvel hoca hâtırına geldi. Kalem arkadaşlarımdan ve benim gibi şaşıranlardan Hamdi Bey ile Çayırılı Medrese'ye gitmek için Fâtih'e çıktık. Hamdi Bey burada iken evine gitmek lüzûmunu hissetti. Bense azmimi değiştirmedim. Medreseye gittim. Hocaefendiyi ortadaki settin üstünde oturur buldum. Ziyâretime teşekkür ve duâ ile berâber eve gidip gitmediğimi sordu. Hayır cevâbını alınca "haydi gidelim" diyerek benimle berâber bize kadar geldi. Hatta lâzım olur diyerek Fâtih'ten iki okka ekmek aldırdı ki bu lüzûmu sonradan anladım. Çünkü: zelzele ve inhidâm dolayısıyla ba'zı fırınlardan ekmek çıkmamış, bize ekmek getiren tablakâr da o gün gelmemişti.

Hocaefendinin avdetiyle derslere başlanmış, meşhûdât-ı hicâziyyesinin istimâi da bende hac seferi arzusu uyandırmıştı. O senenin Cemâdiye'l-âhiresi içinde masârif-i seferiyye elde edilebildiği için hazrete refâkat ve delâlette bulunmasını ricâ ettim. Bilâ-tereddüd kabûl eyledi ve evvel be-evvel beni Yenikapı Mevlevihânesi'ne götürüp merhûm Şeyh Celâleddin Efendi hazretlerinden sikke giydirtti ve mürşid-i müşârun-ileyhe biat ettirdi. Vâkıan daha evvel hoca merhûm abd-i âcize telkîn-i zikir etmişti. Lâkin tarikaten biat vermemişti.

Ma'lûm-i âlînidir ki tarikatta biat, onu veren şeyh ile alan dervîş arasında yekdiğerini dervîşliğe ve şeyhliğe kabûl etmiş olduklarına dâir el ele tutuşmak sûretiyle yapılan bir muâhede demektir ki bir mürîd ancak bu taahhüdden sonra o şeyhin dervîşi olur.

Tâhirü'l-Mevlevî

(*Mahfil*, Aded: 46, s. 183-184)

Es'ad Dede Efendi Hakkında:

Hoca merhûm, kendisinden me'zûnen zikir ve semâ' ettiğim hâlde bana biat vermemiş, benim kendisinden değil, Şeyh Celâleddin Efendi merhûmdan feyz alacağımı söylemişti ki buna kavlen ve fiilen delâlette bulunması, merhûmun meâlî-i ahlâkiyyesinden bir nümûne-i kemâl olmak üzere gösterilebilir. Zîrâ: hiçbir hoca, şâkirdini diğerk bir üstâdn tedrîsine, hiçbir şey de mürîdini diğerk bir mürşidin terbiyesine göndermek istemez.

Meğerk Es'ad Dede gibi başkalarının menfaatini hodgâmlığına tercih edenlerden ola.

1312 Salı Cemâdiyelâhire içre

Cebin-sây-ı debâlet oldu Tâhir bâb-ı Mollâ'ya

Îlâhi lütuf ve ihsânınla ol cüyende-i feyzin

Külâh-ı biati hem-pâye olsun arş-ı a'lâya

Kıt'a-i duâiyesiyle tespit etmek istediğim Mevlevîlik intisâbının ertesi gün Mısır'ın (Tevfik-i Rabbânî) vapuruyla İskenderiyye'ye müteveccihen İstanbul'dan hareket ettik.

İskenderiyye'de bir iki gün ikâmet ve *Kaside-i Bür'e* nâzımını (Îmâm Bûsîrî) gibi meşâhîri ziyâretten sonra trenle (Tantâ)ya gittik ve (Seyyid Ahmed el-Bedevî) ile (Seyyid Abdül-âl) hazerâtını ziyâret ettik.

Bu ziyâretlerin tafsîline hem makâmın müsâadesi yok, hem de o makâmâtın mehâbetiyle berâber türbedâr ve seele takımının bahşîş talebiyle iz'âcâtı etrâfa bakınmaya meydân vermediğinden doğru dürüst ma'lûmât vermek imkânı mefkûd. Yalnız tuhaf bir vak'ayı nakletmeden geçemeyeceğim:

Seyyid Bedevî hazretlerinin makâm-ı harîminden dışarıya çıkınca kıyâfetimiz Tantâ çocuklarının nazar-ı hayretini celbetmiş olmalı ki destârlı benim başım-daki dâl sikkeyi Mısır fellâhlarının giydikleri ve (tartûr) dedikleri keçe külâhın büyüğü zannetmişler. Binâenaleyh (اروطرطلا ابا فوش)³²⁸ diye mütekerrir bir âhenk ile bizi istasyona kadar teşyî ettiler ve istasyon me'mûrunun tekdîri üzerine dağıldılar.

Çocukların şu hareketi, bizi kızdırmamış bilakis hoşumuza gitmişti.

Şu fıkra da hoca merhûmun tarîkattaki âdâb ve merâsime ne kadar riâyetkâr bulunduğunu anlatır:

Ma'lum-i âlînidir ki tarîkatimizde bir mesnevîhânlık destârı vardır. Takrîr-i *Mesnevî*'ye kâdir olan zevâta Çelebi Efendi hazretlerinin emr-i tahrîrisi ile bunun sikke üstüne sarılmasına müsâade olunur. Ba'zen o kudreti hâiz olmayan, fakat tarîk içinde kademi bulunanlara da verildiği vardır ya. Artık böylelerine (Mesnevîhânlık pâyesi tevcihi) denilmelidir.

Dede Efendi merhûm, bizim gibi değil, bi-hakkin mesnevîhân olduğu cihetle Şeyh Osman Efendi hazretlerinin inhâsı ve Çelebilik makâmının müsâadesiyle

destâr sarmaya me'zûndu. Kâhire'ye varıncaya kadar da destârlı sikke ile bulunmuştu.

Ümm-i dünyâ'ya takarrub edince sikkesini çıkardı. Destârını çözmeye başladı.

داد مدايز ظفاح فيظو ركم ي قاس

329 یولوم راتسد رط تشگ متفشاك

Latifesiyle destârı çözmesinin sebebini sordum.

-Mevlevîhâneye gideceğiz. Postnişîn olmayan bir mevlevî, destârlı sikke ile Mevlevî tekyesine gidemez. Âdâb-ı tarîkate münâfidir.

cevâbını verdi.

Mâ-ba'di var.

Tâhirü'l-Mevlevî

Mahfil, Aded: 50, s. 30-31)

Es'ad Dede Efendi Hakkındaki Mektûbdan Mâ-ba'di (47. nüshadan)

Kâhire'de Mevlevîhâneye misâfir olduk tesâdüfen bir mübtedî mukâbelesinde bulunduk. Mesmûunuz olmuştur ki mübtedî mukâbelesi, semâ' meşkinde meleke peydâ eylemiş olan bir (cân)³³⁰ semâ'hânedeki âdâb ve merâsime ve müçtemian semâ' etmeye alıştırmak için yapılan hafif tertib bir mukâbeledir. Bunda tekyenin şeyhi postunda bulunmaz ve (selâm)lar esnâsında (âyin-i şerif) okunmaz.

Kâhire'de kaldığımız iki gün içinde Câmii-i Ezher'le berâber Meşhed-i Hüseyîni ve İmam-ı Şâfiî, Seyyide Nefise, İbnü'l-Fârız gibi ekâbirin türbelelerini ziyâret ettik.

Meşhed-i Hüseyin -ki Câmii-i Haseneyn diyorlar- gâyet mehîb ve muhterem bir yer. Seyyidüş-şühedâ hazretlerinin re's-i mübâreki orada bulunduğu hakkındaki rivâyet ihtilâflı olmakla berâber derûnunda fevkalâde mehâbet var. O kadar ki girdiğim esnâda uğradığım raşeden ayakta duramadım. Diz çökme-

329

"Sâki şayet Hâfız'ın vazîfesini artırırsa, Mevlevî destârının taylasânı çözüdür."

330

Dervîş makâmında (cân) denilmesi istilâbât-ı Mevleviyiyedir.

ye mecbûr oldum.

Urefâ-yı uşşâkın şeyh-i sühandânı ve

ادف ليل لاي ف رى از اي كل ي حور

اده ليل لاي اذا يتشحو س نوم اي

ادب حبص ل عم انقار ف ن انك ن

ادب ا حبص ك اذا دع ب رفس ا ال³³¹

Rubâîsinin kâil-i hassâsı Ömer bin el-Fârız hazretleri de türbe-i mahsûsasında ve pek muhterem bir sükûn ve vakar içinde ğunûde idi.

Bir de (Kaygusuz Sultân) denilen Bektâşî Tekyesi'ne gitmiştik. Fakat nasib almak için değil, dâhilindeki mağarayı görmek için.

Tekye, ehrâma nâzır bir tepelik üstünde mebnî. Harîmi dâhilinde epeyce geniş ve uzunca tabîi bir mağara var.

Dergâh-nişîn cânların ifâdesine göre (Kaygusuz Sultân) Ka'be'ye gitmek üzere teberiyle o tüneli açmaya başlamış. Fakat ömrü vefâ etmemiş! Mağara derûnunda ricâl-i Mısıryeden ba'zılarının muhteşem kabirleri vardı.

Mısırlılar, Kaygusuz Sultân'a (Ebû Abdullah el-Mağârevî) diyorlar. Ehrâmı dergâhın bağçesinden temâşâ ile iktifâ eylemiştik.

Kâhire'de iki gün ikâmet ettikten ve büyücek bir sandık dolduracak kadar kitâb alıp İstanbul'a gönderdikten sonra Süveyş'e gittik. Hicâz sevâhilini ta'kîb edecek olan (el-Mahalle) vapuruna bindik.

Bahr-i Ahmer'de sefer eden vapurların kamaralarında oturmak ve yatmak hemânda kâbil değildir. Çünkü âdeta hamâm halveti gibi olur. Bunun için birinci mevki' yolcuları bile ekseriyet i'tibâriyle geceyi, gündüzü güverte üzerinde geçirirler.

Biz de serince ve ehvence seyâhat maksadıyla güverte yolculuğunu ihtiyâr eylemiştik. Vapurda bir çok müslümân ve hac yolcusu olduğu için beş vakit ezân okunuyor, cemâatla namâz kılınıyor, Kur'ân-ı Kerîm tilâvet olunuyor, hülâsası müslümânca yolculuk ediliyordu. Birinci mevki' yolcularından ve Hind ulemâsından bir müslümânla görüşmüştük. İsmi öğrendiğim bu zât,

331 "Ey gece ziyâretçisi, rubum sana fedâdır, ey gece olduğunda yalnızlığımın münisi. Sabahle birlikte şayet ayrılık meydana gelecekte, artık ebediyen sabah yola düşmeyeceğim."

hoca merhûmun fazl ve kemâlini takdîr ediyor ve ba'zı es'ile îrâdıyla istifâde eylemek istiyordu.

Bilirsiniz ki merhûm, mübâheseden hiç hoşlanmaz ve gâyet iyi bildiği hâlde Arapça ve Acemce ile serbestçe konuşmazdı. Onun için Hintlinin suâllerine karşı cevâb vermekte –bilmediğinden değil- müşkilâta uğruyor, Arapça başladığı bir sözü Fârisî ile, yâhûd Fârisî ibtidâ ettiği bir ifâdeyi Türkçe ile itmâma uğraşıyordu. Bense şu hâle karşı gülmekten zabt-ı nefis edemiyor, bildiğim kelimât ile merhûmun tercümân-ı bî-zebânı oluyordum. Bu manzara karşısında Türk ulemâsını âlem-i İslâm'ın yabancısı bırakan en mühim âmilin lisân-ı tekellüm mes'eleli olduğunu, memleketimizde müntesibîn-i ilme Arap, Acem ve Urdu lisânlarının amelî bir sûrette okutulmasının derece-i vücûbda bulunduğunu anlıyordum.

Tâhirü'l-Mevlevî

(*Mabfil*, Aded: 54, s. 108-109)

Mabfil Târihi:

Es'ad Dede Efendi Merhûm Hakkında:

50. nüshadan mâ-ba'd

Yine o vapur derûnunda idi ki üstâd-ı merhûmu nasılsa kızdırmak küstâhlığında bulunmuşum:

Hocaefendinin ifâde, bende ise istifâde merâkı olduğundan Şeyh Gâlib'in:

Dükkânda, sokakta, her mahalde

Dediği gibi bizde trende ve vapurda nerede olursa olsun okutmaktan ve okumaktan hâli kalmıyorduk.

Hocanın koynunda *Hâfiz Divânı*, abd-i âcizde ise *Mesnevî-i Şerîf*'in cild-i evveli vardı. Merhûm ekseriya *Divân*'ı çıkarır, oradan bir gazel takrîr eder, ben de fırsat buldukça *Mesnevî*'yi açar, bir iki sahîfe okuyup anlayamadığım yerle-

ri istîzâh eylerdim.

Yolculuk bilhâssa hac seferi te'siriyle olmalı ki bir def'a aramızda *Hâfız* ve *Mesnevî* okunması husûsunda ihtilâf çıktı. İrtihâlen denecek bir sür'at ve sühûletle aklıma gelen:

Mevlevîyim i'tikâdımca benim

Mesnevî besdir berây-ı mev'ize

Pîrimin nutk-i celîli var iken

İhtiyâcım yok kelâm-ı Hâfız'a

Kıt'asını okuyuvermek cür'etini gösterdim.

Merhûm, şu münâsebetsizliğimi hoş görmedi ve beni te'dib etmiş olmak için başını çevirip dargınlık irâe etti.

Hocayı rencide ettiğimi anladım ve isti'fâ-yı kusûr için bahâne aramaya başladım. Fakat yarım sâat geçmemişti ki kendisi hitâb ve iltifatta bulundu. Hemân elini öptüm ve afvımı diledim. Öyle zannediyorum ki afvı ca'li değil, samimî idi.

Çünkü: Lisânı kalbine muğâyir olanlardan ve hissi hilâfına söz söyleyenlerden değildi. Rahmetullahi aleyh.

Merhûmun bir def'ada fevkalâde bir telâşını görmüştüm:

Medîne-i Münevvere'nin iskelesi olan (Yenbuu'l-bahr)de bulunuyor, ve Medîne'ye gidecek kâfilenin hareketini bekliyorduk.

Yenbuu'l-bahr, Medîne iskelesi ve bir kazâ merkezi ale'l-husûs hannâ ve hurmâ mahreci olduğu hâlde susuzluk ve pislik gibi mühim iki âfetin zebûnudur.

Deve ayağıyla üç günlük mesâfede vâki' (Yenbuu'l-nahl)de cârî su varken ve cüz'i bir himmetle oradan Yenbuu'l-bahr'a isâlesi kâbil iken şu emr-i hayra teşebbüs kimsenin hâtırına gelmemiş, gerek ahâlî, gerek huccâc, kazılan çukurlara yağmurdan toplanacak suları içmeye mecbûr bırakılmıştır.

Hac mevsimlerinde gâlî fiyat ile satılan bu mâyi'lere su demekten ziyâde çamur ve yosun ıtlâkı doğru olabilir.

Pisliğe gelince: Çocukların göz pınarlarında biriken sinekler, onları siyâh gözlük takmış zannettirir ve yarım okka et alınır da kıydırıldıktan sonra tartılacak olursa sineklerin ihtilâtından mutlaka bir okka gelir.

Kâfile beklediğimiz günlerden birinde âbdest almak için sâhile ve karantina dâiresinin önündeki merdivene inmiştim. Denizde ve cezr hâlinde bulunan sular çekilmiş, merdivenden yetişilemeyecek bir seviyeye inmişti.

Arapların ağaç kütüğünden oymak sûretiyle yaptıkları ve (hûri) dedikleri bir kayak! Oraya bağlanmıştı. İpini çektim ve hûriye binip su sathına yaklaşmak istedim. Ayağımı atar atmaz kayak devrildi. Ben, denize düştüm. Pek iyi yüzmek bilmezsem de orasının boyu geçmeyecek kadar sığlığını evvelce görmüş olduğum için telâş etmedim. Âbdest alacakken gusletmiş oldum.

Hoca merhûm, benim düştüğümü görmüş. Cübbesi bir tarafta, entârisi bir tarafta uçarak kenara kadar koşmuş, orada çırpınıyor ve “Aman!” diye bağıyordu. Davrandığımı ve merdivene yaklaştığımı görünce oraya geldi ve elimden tutup çıkmama yardım etti.

Mâ-ba'di var.

Tâhirü'l-Mevlevî

(*Mahfil*, Aded: 58, s. 186-188)

Mahfil Târihi ve İçtimâ:

Es'ad Dede Efendi Hakkında:

54. nüshadan mâ-ba'd

Yenbu'dan Medîne-i Müneverre'ye beş günde vâsıl olduk. Yolculuğumuz zahmeti nisbetinde neşveli geçti. Beheri bir altına almak üzere iki deve tutmuştuk. Birinde biz bulunuyorduk, biri ise eşyâmızla Muhammed Efendi isminde bir Medîneliyi hâmil idi. Allah râzı olsun bu adam, meşâkk-ı sefere mütehammil olduğundan çok işimize yaramış, ezcümle yol yemeği olan pilavımızı pişirmişti.

Hocanın yoldaki hâli, hakikaten âşikâne idi. Sinninin ve za'fının istirâhate olan ihtiyâcına rağmen deveden müşkilât ile iniyor ve yayan gitmeye çalışıyordu. Geceleri ise uyumuyor, bülend-âvâz ile zikrederek bitâplıktan sızmak derecesine gelen beni de uyandırıyor.

Ba'zen de Mevlânâ Câmî'nin:

هر طق می‌ورب مد ره دش‌کیم رای قوش زک نابراس ای دن‌ی بت‌ل‌جر لم‌حم
332 راطق نوخ‌ی‌اه

diye başlayan iştiyâknâmesini okuyor, bâ-husûs bunun:

زا رک‌ی‌ای‌اون ار‌ن‌ای‌اون‌ی‌ب نک زاغ‌آ‌د‌ح‌د‌ب‌ن‌ج‌ی‌م‌ر‌ی‌ب‌ش‌م‌ا‌م‌حم
333 نک‌زاس‌ون

beytini tekrârlıyor, yâhûd yine Mevlânâ-yı müşârun-ileyhin:

رد‌مک‌و‌ل‌زن‌م‌م‌ک‌م‌ب‌مک من‌ک‌ا‌ح‌ط‌ب‌و‌ب‌ر‌ث‌ی‌ر‌د‌ا‌ج‌ه‌ک‌ب‌ر‌ای‌د‌وب‌یک
334 من‌ک‌ا‌ج‌ه‌ن‌ی‌دم

matla'lı gazelini inşâd ediyor ve yâhûd Şeyhülislâm Çelebizâde Âsım Efendi'nin:

*Ey sârbân zimâmı çek semt-i kûy-i yâre
Virâne dilde zîrâ yer kalmadı karâre
Ey sârbân-ı müşfik hiç olmadın mı âşık
Âheste-revlik etme rahmeyleyip bu zâre
Âzürde-pâ olursa cemmâzen eyleyim fers
Dibâce-i cebînim şevk ile reh-güzâre
Ben derd-mend-i aşkım bir yerde etmem ârâm
Tâ vâsıl olmayınca serhadd-i kûy-i yâre
Dârüs-sekine, ya'nî şehr-i Medîne ki oldur*

332 "Eysârbân, taht-ı revâna bak ki sevgilimi iştiyak sebebiyle götürüyor. Her an kervan katarının kan damlalarını götürüyor."

333 "Taht-ı revân bu gece kesinlikle harekete geçmeye koyul. Ve sessiz kalanlara yeniden başka bir ver."

334 *Ey Rabbim, Batha ve Yesrib'de olayım. Mekke'de konaklayayım, Medîne'de yerleşeyim."*

İzz ü şerefle me'vâ şâh-ı kerem-şîâre

Sultân-ı mülk-i sermed, mabbûb-i Hak Muhammed

Kim kulluğu şerefdir şâhân-ı tâcdâre

ebyât-ı şevk-i âyâtıyla gözyaşları döküyordu. Abd-i âciz de terkîb-i Câmi'yi muahharan tercüme ve (Nevâ-yı Garâm) ünvânıyla neşreylemiş olduğum gibi (نک ادب) gazeline yolda iken:³³⁵

335 Mevlânâ Câmi'nin gazeli.

منك احط و برئتي رداك ببر اي دوب يك
مهمز كى مشك رب لدزا مزجز رانك رب
نش زورما ارم ادوس نىردى د نازاره دص
يامن يهار ارم دوخ يوسب هللا لوسر اى
لدز مدرك نورب يواملا تنج يوررأ
ناهج رد رس مهن تسوب اپ يادوس زا هباوخ
ى مظهره رگا مروذغم وت قوش زا مدره

منك اچ منىدم رد مگ و لزنم مكبم هگ
منك اىرد ار مهبش چ نأ ناشف نوخ مش چ ود زو
منك ادرف ار زورماك نىزا دعب مربص تنسین
منك اپ مدىدز مزا س مدق رس قرف زات
منك يوام تبرد كاخ رب مك سب نىا متنج
منك ادوس نىرد رس اى مهن رس تنىاپ مې اب
منك اشنا رگد قوش تمنا س اى مچ

[Gazel için bk. Molla Câmi, Divân-ı Kâmil-i Câmi (nşr. Hâşim Rızâ), Tabran: Çaphâne-i Piruz 1922, s. 549.]

Câmi'nin bu na't-ı şerifini (Medbî) isminde bir Türk şâiri nazmen tercüme etmiş, fakat mahlas beytinde ismini zikr ile kendine mâl eylemiştir.

Latîfi Tezkiresi'nde deniliyor ki:

[Medbî rahmetullâhî aleyh: Livâ-yı Amasya tevâbiinden Ladik nâm kasabadandır. Hâcî Mûsâ adıyla ma'lûm Hâccûl'haremeyen olup nice def'a hüccâc-ı rahmet-netâc ile mekşûfûr-re's giryân u nâlân Lebbyk-güyân makâm-ı Merv'e'de Safâ'ya sa'y-i tâm ve cebel-i Arafât'tan kalb-i hazin ve dül-i pür-enin birle sohbeti sâim etmiştir. Bu şiiri zâikrolunan hâlâtü câmi' ve metâli-i eş'ârından envâr-ı tevfikât tâli' ü lâmi'dir.

Şiir der medb-i Mekke-i Mükerrreme

Yâ Rab ol dem kâni kim azm-i reh-i Bathâ idem

Tâ Safâyile tavâf-ı Ka'be-i ulyâ idem

Dem-be-dem zemzem kenârında kıluben zemzeme

Âb-ı çeşmümle revân ol çeşmeyi deryâ idem

Yâ Rasûlallah cenâbın hâkine yüz sürmeye

Bana yol göster gözüm ol yolda tâ ki pâ idem

Geb Medine çevresinde çehrem üzre çizginüp

Geb mübârek mescidinde hizmet-i Mevlâ idem

Medbin itmek kasdına cândan eğerçi Medbîyem

Sana lâyık medbî ammâ ki kaçan inşâ idem

[Bk. Latîfi, Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsratü'n-Nuzamâ (inceleme-metin: Rıdvan Canım), Ankara 2000, s. 496]

منک ادوس ئییداو رد ور هک بر ای دوب یک منک	ادیش لد نی ا یوزرآ عابتا
رای یوک قیروط مریک شو مناتسم رتشا منک امیپ ابص	نوچ یدابوب رد مقوش یاپ
قارف زاتسمارغلا عوبنی هک ممشچ ممشچ منک ایرد ار	تشده ممشچ ود نآ کشرس زا
اه همغن یزاجح اب دیوک لیل ای نابراس منک	ارآجوا یواآ ما منیس یان ز نم
نم رادوسیگ لیللا و ئیل ی اوه زا منک ایح رود	ش یوجتسج رد شو س یق
مربلد مالسلاباب رس مبابی رد هکوب منک انیب دید ای ایتوت	شک اپ کاخ
نازا مدصق مربلد مالسلاباب ما متفک منک اچ کی یربم غیپ	ءمضور ردنا مه اوخ
اجتلم یس دق یاج نآ تستنج ردنا تنج منک یلع	تنج لوخد بر ای دوب یک
تیص عم نیبج ملام شت عفر ناتسرب منک اراج نار دینامیشپ	نوخ رپ کشا
یامن تصخر ار هراجیب نم لالا لوسر ای منک اوام و	أجلم تناتسأ ضرع ءمضور
وت راسخر یحضلا و رم ز ملان ناردا منک ایوک لبلب	تناتسلک رد ارشیوخ
قارف ردنا متخوس کل یخد لالا لوسر ای منک افطار	ران نیال صو بآ اب نک محر
رادتقا نابز ات هک مراد ات هک منک اشنا تره اطعن	مظن یماج وجمه

Nazîresini yazmış ve:

Duş oldu gönül bak yine bir şevk-i nevîne

Âteşine âlâm-ı ğarâm oldu bu sine

*Bir câ-yı mukaddes ki dîlin bâdî-i şevki
Tebdîl edemem zerresini çerh-i berrine
Ya'nî ki şeref-menzil-i sultân-ı risâlet
Reşk-âver-i nübh tâk-ı felek şehri-i Medîne
Ol şehri-i şeref-zâ ki Hüdâ cilve-geh etmiş
Maşûk-i cihân bendesi ol nûr-i mübine
Ol buk'a-i mes'ûde ki gûyâ sadef olmuş
Peygamber-i zîşân gibi bir dürr-i semîne
Peygamber-i zîşân ki onun bastığı toprak
İndimde müreccah görünür arş-ı behîne
Hak etse müyesser de gidip muktedir olsam
Hâk-i dirahşânına bir vaz'-ı cebîne
Mabbûbun için olsun yâ Hâlik-i bi-çûn
Rahmeyle kulun Tâhir'e ol abd-i kemîne
Varsın okusun ravza-i pâkinde tabiyyât
Peygamber ile âline ashâb-ı güzîne*

gazel-i na't-âmizini tanzîm eylemişim ki hoca merhûm her ikisini de beğenmiş ve nâzım-ı nâ-çizine duâ etmişti.

Tâhirü'l-Mevlevî

Mahfil, Aded: 59, s. 218-220)

Es'ad Dede Efendi Merhûm Hakkında

Mâ-Ba'd ve Hitâm

Medîne-i Münevvere'ye gireceğimiz günün gecesi idi ki hoca merhûm:

-Oğlum! Yarın oruç tutalım. Huzûr-ı nebevîye sâim olarak girelim.

Demiş, her ikimiz tarafından savm-ı ferdâya niyet edilmişti.

Vaktâ ki sabâh oldu ve belde-i tâhirenin uzaktan görüldüğü tepeciğin başına gelindi. Develerden indik. Bir iki saat yayan yürüdük. (Anberiyeye) kapısından içeriye girince oradaki Karakol zâbitânından biri, koşup hocanın elini öptü ve çay içmeye da'vet etti. Yorgunluk te'siri, yâhûd aleyhi's-salât efendimizin bir ziyâfeti olmalı ki ikimiz de oruçlu bulunduğumuzu unutmuştuk.

Karakolhâneye girdik, getirilen çayları kemâl-i iştihâ ve telezüzle içtik. Çaya gınâ gelmişti ki bizim de oruçlar hâtıra geldi.

Medîne-i Müverre'de (Hoş Cemâl) denilen yerde Şeyh Abdülkâdir Efendi nâmında bir zâtın evine inmiştik.

Bu zât gâyet mükrim idi. Âdetâ (قصاصه من باب ناكل و مه سفنا لى عن نورثوى و)³³⁶ mediha-i ilâhiyyesine mazhar olanların veresesinden bulunuyordu ki üç haftalık iskân ve it'âma mukâbil verilen cüz'î bir meblağ kendisine kabûl ettirinceye kadar epeyce uğraşmışım.

Belde-i tâhire ile teşerrüfümüz üç hafta kadar devâm etmişti. Bu müddet zarfında Harem-i Şerife müdâvemet, hatta Hücre-i Saâdet-i Nebevîye dâhilinde kandil yakmak sûretiyle hizmet bahtiyârlığına mazhar olduk. Bir gece derûn-i Haremde kalarak iktisâb-ı füyûzât eyledik ki bunların ta'rîf ve tavsîfi kalem-i aczimin iktidârı hâricindedir.

سررپم لى بى نم زاتقى قى ح جار عم فصو³³⁷

Kubâ, Uhud, Kibleteyn gibi şehr-i mübârek havâlisindeki meâsir-i müteberrikeyi de ziyâret ettik. Râkiben bir cevelân esnâsında Medîne dışarısındaki bir sâhada mebnî bir kubbenin önüne geldiğimizde Resûl-i Ekrem efendimizin orada ok atışı ve koşu yaptırmış olduğunu hocaefendi söyledi.:

- Haydi biz de o sünnete ittibâ' edelim.

336 "Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler." (Haşr, 59/9)

337 "Hakikat mirâcının keyfiyetini gönülsüz olan benden sorma!"

Dedi. Atlarımızı sürdük. Ben, eğer kaşını yakaladığım ve düşmeyeceğime kanâat getirdiğim için atımı dört nala kaldırdım ve merhûm ile delili geçtim. Yalnız kürküm düşmüştü ki içinde ben yoktum.

Sonra bir kenârda kocaman bir deve kafası gördük. Hoca merhûmun belinde-ki Karadağ revolveriyleona karşı pek yakından bir kurşun attık. Gâliba üçümüz de vuramamıştık ki kafa üzerinde isâbet nişânesi görülmüyordu.

Medîne-i Tâhire’de bir Mevlevî zâviyesi vardır. Bir gece oraya gittik. Birkaç kişiden ibâret olan ihvân-ı Mevleviyye ile ism-i celâl okuduk. Sâdât-ı Rıfâiyye’den Şeyh Hamza Efendi’nin (Seyyidinâ Mâlik) cihetinde meşâyih-i Kâdiriyye’den bir zâtın tekyelerinde bulunduk. Kezâ tarikat müessisi (Ahmed bin İdrîs) hazretlerinin halîfesi (İbrâhim er-Reşîd)in hulefâsından olup Medîne’de irşâda me’mûr bulunan (Şeyh Ahmed Denderâvî)nin meclis zikrinde de hâzır olduk.

Bu zât bilâhare Mekke’de gördüğümüz (Şeyh İsmâil Nüvvâb)ın pîrdâşı olduğu hâlde onun tabîatı hilâfına gâyet cezbedâr ve celâlli idi.

Medîne’den ayrılacağımız gün hoca merhûm, müşkil bir teklifde bulundu.

-Biz, buradan gideceğimiz için ehl-i Medîne hükmündeyiz. Medînelilerin mîkâtı ise (Cuhfe)dir. Orada ihrâma gireceğimize burada girelim. Muhrim olarak huzûr-ı nebevîden ayrılalım. Dedi.

Hocanın fikri (azîmet) idi. Hâlbuki biz, Yenbu’ tarîkiyle bahren avdet edecektik. O tarîkin mîkâtı ise (Râbiğ) hizâları idi. Maamâfih mümânaat göstermedim. İhrâma girdik ve muhrim olduğumuz hâlde vedâ’ ziyâretini yaptık. Fakat (Bâbu’s-selâm) hâricinde Sirozlu Hoca Mustafa Efendi’ye tesâdüf ettik. Gideceğimiz yolda ihrâmlı bulunmanın müşkilâtından bahsederek (azîmet) değil, (ruhsat) tarîkini tutmamız tavsiyesinde bulundu.

Hocaefendi, bu munsif ihtârı kabûl eyledi. Binâenaleyh tekrâr giyindik.

Yenbu’dan Cidde’ye gitmek için o vakit ki idâre-i mahsûsanın (Ni’met) isimli küçük bir vapuruna bindik ki Hayrî Kaptan nâmında kolağası ve dervîş-nihâd bir süvârîsi vardı.

Mısır vapurları, her iki iskele arasında 15-20 sâat arasında kat' eyledikleri için biz de ona göre nevâle tedârik etmiş, hatta Hayrî Kaptan'ı da da'vetle berâber yemiştik. Fakat vapurda kılavuz bulunmadığı, Şâb denizinde ise geceleri kılavuzsuz vapurun hareketi kâbil olamadığı cihetle Yenbu' ve Cidde arasındaki mesâfeye ancak üçüncü gün akşam üstü gidebildik ve bu müddet zarfında Allah râzı olsun süvârî tarafından beslenildik.

Cidde ile Mekke arası: merkeble 12, deve ile 18-20 sâatta kat' olunur. Biz, deve ile gitmiş ve zemzem sakalarından Hanefî müezzinizâde Şeyh Abdüllatif Efendi'nin evine misâfir olmuşuk.

Bu ev, Harem-i Şerîf'den Cennetü'l-muallâ'ya giden ve (Mes'â) câddesinin arkasını teşkil eden (Kuşşâşiyye) câddesinde kâin idi. Ben, bunun bir odasını isticâr eyledim. Hoca merhûm, Harem-i Şerîf dâhilindeki bir medresenin bir hücreni tercîh etti. Çünkü: Beyt-i Muazzam'dan –velev ki birkaç adımlık olsun- uzaklaşmak istemiyordu.

Gündüzleri berâber bulunuyor, yatsı namâzından sonra odalarımıza çekiliyorduk. Maamâfih hoca merhûm, Medîne'de iken ne kadar temkinli ise Mekke'ye gelince o nisbette müncezib görünüyordu.

Âdetâ: “ش‌اب ر‌ايش‌وه دم‌حم اب و ش‌اب من اوي‌د ادخ اب”³³⁸ “Hak ile divâne, Hz. Peygamber ile ayık ol” tenbîh-i ârifânesine tatbîk-i hareket etmişti.

Belde-i Mübâreke ile teşerrüfümüzden bir iki gün sonra Ramazân oldu. Hoca merhûm da Harem-i Şerîf dâhilinde ve Hanefî makâmının arkasındaki seddin üstünde *Mesnevî* okutmaya başladı.

Bittabî dersinde bulunuyor ve ifâdât ve harekâtının cezbedârâne olduğunu görüyordum. Her gün başka bir şekil ile, meselâ bir gün destârlı sikke, kolsuz hayderî, kuşaksız entârî ile, ertesi gün buhâra takyesi, maşlah ve arap modası ile derse geliyordu.

Bir gün Hint ulemâsından ve İdrisî meşâyihinden (Şeyh İsmâil Nüvvâb) hazretlerinin ziyâretine gitmiştik.

Bu zât-ı şerîf, meşhûr (Hâce Rahmetullah)ın dâmâdı ve Mekke'deki Süleymâniye Medresesi'nin müderrisi idi.

Bize iltifât etti ve her ikimize teberrüken tehlîl-i İdrisî³³⁹ telkîn eyledi. Akşam da iftâra çağırdı ki, bu iftârdaki hârikayı ve pek az bir şeyle fevkalâde doyduğunu muzu *Mahfil*'in onuncu nüshasında ber-tafsîl yazmıştım.

Bir def'a da meşhûr (İmdâdullahî'l-Hindî) hazretlerinin meclisiyle teşerrüf eylemiştik.

Bu zât ta yüzünü mütecâviz bir pîr-i fânî idi. Senelerden beri Mekke-i Mükerrerme'de mücâvereti ihtiyâr eylemiş, ümmî olduğu hâlde *Mesnevi-i Şerife* şerh takrîr etmiş ve yine takrîr sûretiyle ba'zı kütüb-i sûfiyye vücûda getirmişti. Hindistân'da binlerce müridi bulunan bu şeyh-i kâmile hoca merhûm intisâb eylemiş ve ondan irşâda me'zûn olmuştu.

Noksan istidâdım dolayısıyla olmalı ki abd-i âciz, Şeyh İmdâdullah'tan istifâde edememiş, Şeyh İsmâîl Nüvvâb'ı daha faziletli gibi görmüştüm. Mekke'de mülâkî olduğum zevâtan biri de Şeyh Seyyid Ahmed Efendi idi ki oranın Şeyhü'l-meşâyih'i bulunuyordu. Sâdât-ı Rıfâiyye'den olan bu muhterem zâtın Cennetü'l-muallâ'da iki odalı bir zâviyesi vardı ki birinde ikâmet, birinde zikir ediyordu. Fakrî gnâya, sükûnu debdebeye, humûlü şöhrete tercih eylemiş bir kâmil idi.

Gerek hoca merhûm ile, gerek yalnız olarak bu zâtın ziyâretine gider ve feyz-i enfâsından teberrük ederdim. Onun da fakîre karşı hüsn-i nazarı vardı.

Bir gün şeyhe sokakta tesâdüf ettim. Benden iki (riyâl) istedi. Belki lüzümü var diye verdim. Birkaç gün sonra bizim odaya geldi. Elinde bükülü iki tane kâğıt vardı. Onları besmele ile bana uzattı ve okuttu ki biri tarîk-i Rıfâî'ye, diğeri tarîk-i Kâdirî'ye mahsûs iki icâzetnâme idi ve nâm-ı âcizâneme imlâ edilmişti. İstedîği riyâller ile, icâzetnâmeleri yazdığımı anladım.

Şeyhin teveccühüne teşekkürle berâber adem-i kabîliyet ve ehliyetimden bahs ile itizâr edecek oldum, bunların bir hediye-i ma'nevîye olduğunu ve kendisinin tebliğ ve itâyâ me'mûr bulunduğunu söyledi. Hazretin bilâ-taleb ve lâ-ivaz vukûa gelen şu hareketi beni hayrete düşürdü. Ve onları alıp teberrüken saklamaya mecbûr etti.

Sonra mes'eleyi hoca merhûma açtım. Tebrîk ve tehniyetle berâber onlara mağrûr olmamak tavsiye-i müşşidânesinde bulundu. Hakîkaten bu tavsiye, bende bir intibâh husûle getirmiş ve şeyhliğin pek büyük bir makâm-ı ma'nevî

olduğunu ve o gibi da'vâlara kalkışmak benim ve emsâlim için gayr-ı şâyân bulunduğunu nazar-ı insâfımda tecellî ettirmişti.

Yolda sandığımda, avdette kütüphanemde sakladığım o icâzetnâmeleri muahharan ve ben, Yenikapı Mevlevihânesi'nde çile çıkardıktan sonra, [Keçi Hâtûn Dergâhı postnişini] yâr-ı kadîm ve ah-i fillâhım Şeyh Kemâl Efendi gördü ve evvelâ kendisi mühürledi ki bu meşâyih meyânında şeyhim Celâleddin Efendi merhûmun da mühür-i tasdiki vardı.

Fâtih harîk-i kebirî esnâsında Mesnevî icâzetnâmem ile onlar da yandı. Demek ki esbâb-ı taalluktan bir kaçı eksilmiş oldu.

Ramazân, Şevvâl, Zilka'de aylarını Mekke'de geçirmiş, Zilhicce'de Arafât'a çıkmıştık, bu müddet zarfında hoca merhûmun sohbet ve irşâdâtından pek mütefeyyiz oldum. Ba'de'l-hac o, biraz daha kalmak istediği için ben yalnız avdet ettim, avdetimi müteâkip çileye girdim ve bin bir gün hizmette bulundum. Ondan sonra da İstanbul'a gelip Hicâz'a ve Konya'ya mükerrer seferler yapan merhûmun müstefid-i feyzi oldumsa da tabîi evvelki kadar dersine müdâvim bulunamadım.

221

Hazretin bakiyye-i hayâtı, eser-i âlînzinde mufassalan yazılmış olduğundan, ifâdât-ı âcizânem ise âdetâ kelâl verecek derecede uzadığından üstâd-ı mükerrimin rûh-i revânına kemâl-i ihlâs ile Fâtîha ihdâ ederek beyânâtıma hâtime çekiyorum. Mîr-i kerem-semirim efendim.

12 Şa'bân 341 ve 30 Mart 339

Tâhirü'l-Mevlevî

Ek III:

Hüseyin Vassâf'ın *Es'adnâme*'de (s. 85) Tâhirü'l-Mevlevî'nin hâtîrâtını içeren mektuba verdiği cevâbnâme:

Tâhir Beyefendi, Dede hazretlerinin vâris-i kemâli olmuştur. El-yevm Fâtih Câmiî Şerifi'ndeki mesnevîhânlık kendisine intikâl eylemiş ve müşârunileyhin vaktiyle ders okuttukları mahalde haftada bir gün müştâkân-ı irfâna feyz-nessâr olmakta bulunmuşlardır. Dede merhûmla Hicâz'a birlikte gittikleri

zamân henüz yirmi yaşlarında ise de o sinnde makâmât-ı mübârekeye ziyârete şitâbân olması derece-i kemâlinin teâlî edeceğine delil idi. Nitekim bi'n-netîce öyle olmuştur. Ahîran Abdülhalîm Çelebi tarafından hilâfet-i Mevleviyye ile taltif buyurulmuşlardı.

Kendisine yazdığım **cevâbnâmedir**:

Gülistân-ı Mevlânînin bülbülü, Azîzim Mehmed Tâhir Dede Efendi birâderimize!

Es'ad Dede hazretleri hakkındaki makâle-i mufassalanızı okudum ve aynen tercüme-i hâlîme derc ettim. Ma'lûm olmayan ba'zı husûsâtta da sâha-i kırtâsa intikâline sebep oldunuz. Sûret-i mahsûsada arz-ı tekrâr ederim.

Zât-ı âlînize ezeli bir muhabbet-i samîmiyyem vardır. Eserlerinizi tatlı tatlı okur, neş'e-yâb olurum. Dedemiz hakkında gösterilen ta'zîmât-ı lisâniyye edeb-i zâtîninizin büyüklüğündendir. Müşârun-ileyhin kenz-i irfânından müstefid ve müstefiz olmanız da kıymet-i mahsûsanızı i'lâ eden hâllerdendir.

Nûr-ı aynım Tâbirim gencine-i irfânına

Bülbül-i hoş-güy-ı cânân şâir devrânına

Mâlik-i zevk-i tarîkat sâlik-i râh-ı hüddâ

Gülistân-ı Mevlevide hoş-nevâ cânına

Feyz-i Mevlânâ'ya nâil olduğunda şüphe yok

Ser-edîb-i nükte-pîrâ vâkıf Kur'an'ına

Aşk-ı Hak içüp Hak'tan kalb-i pâkin cezbedâr

Nîmet-i peygamber yüzünden mazhar gufrânına

Ez dil u cân sevdi Vassâf da seni Tâbir Dedem

Tâlib-i irfâna ... (?) üstâd yegâne şânına.

